

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

11 juni 1969

54e jrg.

No. 2699

Versijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Bronnen	601
<i>Drs. J. K. T. Postma:</i>	
Meerjarige planning op gemeentelij k niveau	602
<i>Prof. Dr. W. H. Somermeyer:</i>	
Inkomensbedeling	605
<i>Drs. R. R. M. C. Hoyng:</i>	
Beschouwingen over de rente- calculatie in de defensiehuishouding	608
<i>Drs. J. M. F. Box:</i>	
Zegelkortingsystemen en consumen- tengedrag (I)	611
Notitie:	
Bestuurstechnische vernieuwing is urgent	612
Mededelingen	616
Geld- en kapitaalmarkt..	617

Bronnen

Het wetenschappelijke geweten van de Partij van de Arbeid, de Wiardi Beckman Stichting, heeft onlangs een rapport geproduceerd over *Inkomensverdeling*. Professor Dr. W. H. Somermeyer wijdt aan dit rapport elders in dit nummer van *ESB* (blz. 605 e.v.) een methodologische beschouwing. Wij willen hier slechts nog een enkele opmerking maken over enkele hoofdlijnen van de WBS-studie.

Inkomenspolitiek heeft altijd een belangrijke plaats ingenomen in socialistische programma's. Dat ligt voor de hand; wie gelijkheid in zijn vaandel voert zal deze ook in het materiële vlak trachten te verwezenlijken, zeker wanneer deze filosofisch geënt is op het historisch materialisme. Jammer is het echter dat men zich (en zeker niet de socialisten alleen) in zijn beschouwingen over die materiële gelijkheid vaak fixeerde op de *correctie* van de *bestaande* inkomensverdeling. Aan een meer fundamentele benadering van het inkomensprobleem, namelijk die waarbij de bronnen van de inkomensverdeling, de *inkomensverwervende capaciteiten* centraal stonden, kwam men maar al te vaak niet toe. Het is de verdienste van het WBS-rapport dat het niet in deze oude fout is vervallen. Natuurlijk komt het er niet onder uit over correctiemaatregelen op korte termijn te spreken; centraal staat echter het bronnenbeleid, de politiek gericht op het wegnemen van de verschillen in inkomensverwervende capaciteiten. Daartoe vallen o.a. te rekenen vermogen, individuele aanleg, opleiding, inspanning, verantwoordelijkheid, relaties, traditie, macht.

Een van de bronnen die zich voor een fundamentele bronnenpolitiek leent en die veel aandacht krijgt is de factor *opleiding*. Nog te weinig latent talent uit de lagere sociale milieus wordt zodanig geactiveerd dat doorstroming naar het VHMO in voldoende mate plaatsvindt. Compensatie van milieufactoren moet daarom een belangrijk onderdeel van het onderwijsbeleid vormen. Micro-economisch gezien betekenen gelijkere opleidingskansen ook hogere-inkomenskansen. Macro-economisch gezien betekenen zij dat de relatieve schaarsteverhoudingen worden gewijzigd en aldus een zekere inkomensnivellering kan worden bereikt, al werkt dit uiteraard pas op zeer lange termijn, ook al omdat institutionele factoren een dergelijke gelijktrekking belangrijk zullen vertragen.

Bronnen die voorts nog veel aandacht krijgen zijn vermogen en macht. Met name invoering van het spaarloon wordt nog eens bepleit, alsook (meer) democratisch toezicht op de inkomens en de winstverdeling in de grotere bedrijven; hierbij denkt men o.a. aan ruimere openbaarmaking van bedrijfsgegevens.

„Naast de bronnen van het inkomen”, aldus het WBS-rapport, „kunnen ook de inkomens zelf worden genivelleerd, op voorwaarde dat niet de prestatieprikkel en de economische groei te zeer worden aangetast”. Wat in deze beschouwing over de beloningen opvalt is dat men nogal vaag is over de meest gewenste vorm van loonpolitiek. Blijkens het Ten Geleide is dit te wijten aan meningsverschillen binnen de adviserende en toetsende commissie, welke de totstandkoming van het rapport begeleidde. Dat is niet verwonderlijk. De tegenstelling vrije-geleide loonpolitiek loopt dwars door de politieke partijen heen, zeker voor wat de Partij van de Arbeid betreft. Maar weet er eigenlijk nog iemand wél welke richting we nu precies met het loonbeleid uit moeten?

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

dR

Meerjarige planning op gemeentelijk niveau

De belangstelling voor de meerjarige planning is groeiende. Ook de gemeenten gaan er toe over plannen voor de middellange termijn op te stellen. Deze plannen zijn nodig om meerjarige programma's voor de gehele volkshuishouding te kunnen voorbereiden. Doch de planning is tevens voor de gemeenten zelf van veel belang. Zij vergroot het inzicht van het gemeentebestuur in de complexe en zich snel wijzigende problematiek. Bovendien kunnen goed gefundeerde berekeningen hun diensten bewijzen bij de onderhandelingen met hogere instanties over de toekenning van financiële middelen. De planning stelt eisen aan de organisatorische opbouw van het gemeentelijke apparaat. Een centrale instantie moet een actieve rol spelen bij de voorbereiding van de plannen en zal tevens toezicht dienen te houden op de voortgang van de voorbereidings- en uitvoeringswerkzaamheden elders in het apparaat. De planning is, zeker in de grotere gemeenten, een noodzakelijke voorwaarde voor een goed beleid.

BETEKENIS VOOR DE NATIONALE MEERJARIGE PLANNING

In Nederland is de plangedachte algemeen aanvaard in de zin van het stelselmatig en wetenschappelijk voorbereiden van economisch-politieke beslissingen. Op het ogenblik krijgt met name de meerjarige planning veel aandacht. In 1966 heeft het Centraal Planbureau in de studie *De Nederlandse economie in 1970* een vijfjarige prognose per sector en per bedrijfstak gepubliceerd. Hierin kwam nog geen gespecificeerde raming van de overheidsuitgaven voor. Slechts was de omvang van de zgn. budgetruimte bepaald, terwijl enkele alternatieve combinaties van uitgavenverhoging en belastingverlaging waren aangegeven. In hetzelfde jaar liet de regering een studie over de groei en structuur van onze volkshuishouding verschijnen. Deze beleidsnota van minister Den Uyl en staatssecretaris Bakker werd door de regering nog slechts als een bescheiden hulpmiddel voor het beleid, op middellange termijn beschouwd. De vraag werd gesteld of niet in de toekomst een meerjarig beleidsprogramma met kwantitatieve doelstellingen moest worden opgesteld.

Om een aantal alternatieve ontwikkelingsmogelijkheden van de nationale economie te kunnen aangeven, is kennis nodig van de waarschijnlijke ontwikkeling van de overheidssector. De opstelling van een minimum en maximum programma voor deze sector is een noodzakelijke voorwaarde om tot meerjarige planning te komen. Het grootste struikelblok voor de middellange-termijnplanning is het tekort aan informatie over het beslag, dat de collectieve sector naar verwachting in de nabije toekomst op de nationale middelen zal leggen, concludeert de SER in zijn in 1967 over dit onderwerp uitgebrachte advies.

Sinds een aantal jaren plaatst de regering de begrotingspolitiek tegen de achtergrond van de economische ontwikkeling op langere termijn. In de jongste Miljoenennota staat te lezen, dat binnen het kabinet voor verschillende uitgavengroepen kwantitatieve afspraken voor 1970 en 1971

zijn gemaakt. Voor andere uitgavengroepen zijn voor deze jaren ramingen opgesteld, die zijn afgewogen binnen het kader van de trendmatige begrotingsruimte. Op basis van dit begin van een meerjarige planning van de rijksuitgaven heeft het CPB in de macro-economische verkenningen gepoogd een beeld te ontwerpen van de economische ontwikkeling in de periode 1968-1971.

Ook de uitgaven, en dan in de eerste plaats de investeringen, van de lagere publiekrechtelijke lichamen dienen voor een aantal jaren te worden geraamd. De kapitaaluitgaven van de gemeenten bedroegen in 1967 f. 5,3 mrd., een kwart van de totale bruto investeringen in vaste activa in Nederland. Vele gemeenten krijgen naast de behartiging van het welzijn van de eigen burgers taken van regionale en nationale betekenis uit te voeren. De ruimtelijke ordening is bezig uit te groeien tot één van de belangrijkste onderdelen van het sociaal-economische beleid. In deze ruimtelijke ordening zullen de gemeenten als uitvoerende organen een eerste plaats innemen. Doch ook in de sfeer van onderzoek en planning moeten de gemeenten krachtig meespelen. Hun taken zullen onder meer gericht zijn op de ontwikkeling van nieuwe woonkernen, krotopruiming, stadssanering en -reconstructie, voorzieningen voor openbaar vervoer en verkeer, vuilverwerking, medisch-sociale, culturele en recreatieve voorzieningen. De gemeentelijke kapitaaluitgaven zijn sterk gestegen, namelijk van f. 1,5 mrd. in 1955 tot f. 5,3 mrd. in 1967. De taakstelling van de gemeenten heeft waarschijnlijk tot gevolg, dat hun bestedingen in de toekomst niet een constant, doch een toenemend deel van de nationale bestedingen zullen uitmaken. De toekenning van financiële middelen zal moeten worden aangepast aan de taakstelling van de gemeenten. De lagere overheid beschikt over een eigen belastinggebied, dat ook na de aangekondigde verruiming, nog zeer beperkt zal zijn. Anders dan de staat hebben de gemeenten voor het financieren van hun investeringen geen keuze tussen belastingen en leningen.

De laatste jaren hebben de gemeentebesturen leren leven met de centrale financiering. Via de Bank voor Nederlandsche Gemeenten krijgen de gemeenten hun financieringsmiddelen toegekend. Behoudens enkele uitzonderingen dienen Gedeputeerde Staten hun goedkeuring aan een raadsbesluit te onthouden, indien voor de eerste 12 maanden geen vaste financieringsmiddelen voor een investeringsproject beschikbaar zijn gesteld. Het komt voor, dat een gemeenteraad daardoor twee tot drie maal eenzelfde voordracht moet aannemen; in het jargon van de raadsleden wordt dan van „stottervoordrachten” gesproken. Doordat de gemeenten de vrije toegang tot de kapitaalmarkt is ontzegd, is de waarde van een investeringsplan als werkprogramma verminderd. Doch juist in deze situatie kan een investeringsprogramma en kan het totaal van investeringsplannen van alle gemeenten goede diensten bewijzen bij de onderhandelingen over de toekenning van financiële middelen. Mochten de gemeenten weer vrije toegang tot de kapitaalmarkt krijgen, dan zouden zij hun positie moeten versterken om opgewassen te zijn tegen

nieuwe spanningen op de kapitaalmarkt. Zij zouden tot consolidatie van hun schuld moeten overgaan. Een eventueel tijdelijk overschot kan op voordelige voorwaarden bij de Bank voor Nederlandsche Gemeenten worden belegd¹. Bovendien zouden de gemeenten dan veel meer gebruik moeten maken van de mogelijkheid om tegen betaling van een bereidstellingsprovisie bij institutionele beleggers leningen op termijn af te sluiten². Om de behoefte aan leningen over een aantal jaren goed te kunnen bepalen, is een investerings- en financieringsplanning noodzakelijk.

HET INVESTERINGSSCHEMA

Een investeringsschema dient een reeks investeringsprojecten te bevatten en moet tevens de financieringswijze en de budgettaire consequenties aangeven. Een eerste eis is, dat de uitvoering van de projecten in de daarvoor uitgetrokken tijd technisch mogelijk is. Naast de technische voorbereiding en uitvoering is er tijd gemoed met administratieve procedures, grondaankopen, onteigeningen, enz. Met behulp van *netwerkplanning* kunnen, om vertragingen zoveel mogelijk te voorkomen, werkkraft, materiaal en financiële middelen worden geconcentreerd op de voor de uitvoering van een project meest essentiële activiteiten. Tevens is de netwerkplanning van betekenis voor het bepalen van de relaties tussen verschillende projecten. In een bestemmingsplan bijv. hangen vele investeringen met elkaar samen. Vertraging of versnelling van één project heeft invloed op de rest van het programma.

Het aanduiden van prioriteiten is niet eenvoudig. Een begin hiervan kan zijn te bepalen of een investering tot handhaving of tot verhoging van het bestaande voorzieningenniveau leidt. De investeringen, nodig voor handhaving van het voorzieningspeil, kunnen in een drietal categorieën worden onderscheiden, nl. investeringen waarvan uitstel in het geheel niet mogelijk is, investeringen waarvan uitstel mogelijk, doch bezwaarlijk is, en tenslotte investeringen waarvan uitstel geen ernstige bezwaren oplevert. Toepassing van kosten-baten-analyses zou tot een grotere rationaliteit van de beslissingen kunnen leiden.

Kennis van de budgettaire gevolgen van het investeringsprogramma is van groot belang. Welke lasten drukken in de vorm van rente, afschrijving en exploitatiekosten op de gewone dienst van de begroting? Men kan ook de budgetruimte laten berekenen om te weten tot welk maximum de gemeente in de toekomst lasten kan aanvaarden³. Daartoe moet echter de structuur van de gemeentelijke financiën worden onderzocht. Hierbij doen zich moeilijkheden voor, daar de gemeentebegroting nog steeds een bestuursrechtelijk-administratieve opzet heeft, die voor een financieel-economische analyse weinig aanknopingspunten biedt. Op het Centraal-Bureau voor de Statistiek beschouwt men de gemeentefinanciën als „de zwakke plek” in de nationale rekeningen⁴. Alleen door een moeizame en tijdrovende bewerking verkrijgt het CBS een benadering van de gewenste gegevens. In 1966 heeft het CBS een studie gepubliceerd: *De gemeentefinanciën in economische categorieën*, die mede bedoeld is als een leidraad voor de gemeenten. In de publikatie is een code opgenomen, die het CBS gebruikt voor de „vertaling” en groepering van de afzonderlijke posten uit begroting en rekening in economische categorieën.

Om de zwakke plek, die de gemeentefinanciën in het systeem van de nationale rekeningen vormen, geheel weg te werken, zal echter een nieuw begrotingsmodel moeten

worden ingevoerd. Sinds 1965 heeft een werkgroep, bestaande uit medewerkers van o.a. het ministerie van binnenlandse zaken, het CBS en de Raad voor de gemeentefinanciën zich met het ontwerpen van een nieuw model bezig gehouden⁵. De nieuwe indeling sluit aan bij de code, die ten behoeve van de overheidssector door het Comité van ministers van de Benelux Economische Unie is vastgesteld en eveneens bij classificaties in ruimer verband (EEG en Verenigde Naties)⁶.

Behalve naar economische categorieën worden de uitgaven en inkomsten naar functies ingedeeld. De nieuwe functionele indeling is logischer dan de huidige, zodat de autorisatiefunctie van de begroting en ook de kostenbewaking beter tot hun recht komen. Na invoering van het nieuwe model zou elke gemeente de kosten der afzonderlijke taken kunnen vergelijken met die van de totaliteit der Nederlandse gemeenten of met die van gemeenten van vergelijkbare grootte en structuur. De beschikbaar komende informatie zou ook van groot belang zijn voor de Raad voor de gemeentefinanciën en de regering. Invoering van het model zou de financieel-economische analyse en planning aanzienlijk vereenvoudigen. Voor iedere functie of taak van de gemeente kan worden aangegeven welke inkomsten en uitgaven ermee verbonden zijn. Men kan dan nagaan welke inkomsten en uitgaven conjunctuurgevoelig zijn en hoe het budget op conjuncturele of structurele veranderingen zal reageren.

DE ORGANISATIE VAN DE PLANNING

Voor zover tot voor kort door gemeenten planning werd bedreven, betrof het technisch-administratieve aspecten en ruimtelijke ordening. De algemene beleidsplanning en financiële planning, die nu aandacht beginnen te krijgen, stellen hoge eisen aan de informatieverwerking en coördinatie. In een aantal sectoren van het gemeentelijke apparaat vindt sociaal-wetenschappelijk onderzoek plaats. Vele gemeenten hebben hiervoor reeds een afzonderlijk bureau ingesteld. Toch is vaak de coördinatie op dit terrein onvoldoende. Evenzo is het gesteld met de planning. De gemeentebesturen hebben meestal plannen genoeg. Vaak ontbreekt echter de coördinatie en de afweging van belangen, die soms tegenstrijdig kunnen zijn. De voorbereiding van het beleid op lange termijn is gespreid over een groot aantal afdelingen en takken van dienst. Een centrale instantie zal de voorbereiding en uitvoering van plannen moeten coördineren. B. en W. van Utrecht hebben in november 1968 aan de raad voorgesteld een managing-bureau in te stellen, dat rechtstreeks onder de gemeentesecretaris ressorteert ten dienste van het college van B. en W. en van de afdelingen en diensten. De werkzaamheden van het bureau blijven zich afspeelen in de sfeer van de dienstverlening. Het kan niet treden in het materiële beleid,

¹ A. Vogel: „De investeringen van de gemeenten en haar financiering”, *Bouwwrecht*, mei 1967, blz. 11-14, i.h.b. blz. 13.

² C. Goedhart: *De financiën der gemeenten, preadvies voor de V.N.G.*, Den Haag 1967, blz. 42.

³ A. J. Hendriks: „De financiering van de ruimtelijke ordening”, *ESB*, 29 november 1967, blz. 1212-1214, i.h.b. blz. 1214.

⁴ M. J. van Heest: „De nationale rekeningen en de betekenis van de gemeentefinanciën daarvoor”, *Gemeentefinanciën*, december 1967, blz. 207-212, i.h.b. blz. 212.

⁵ C. Meijdam: „De gemeentebegroting (nog steeds) op de helling”, *Gemeentefinanciën*, oktober 1967, blz. 172-174, i.h.b. blz. 174.

⁶ J. A. de Bot: „De gemeentebegroting in haar nieuwsgewaard”, *Gemeentefinanciën*, januari 1968, blz. 4-6, i.h.b. blz. 4.

doch het kan attenderen op onvolledigheden, inconsequenties, de noodzaak van activering van bepaalde zaken e.d., omdat het een gesystemiseerd overzicht van het totale beleid moet hebben.

Ook in een aantal andere steden zijn planningbureaus ingesteld. Het bureau kan een betrekkelijk beperkte taak hebben, het bundelen van de deelplannen der verschillende sectoren tot één geheel, waarbij een financieel plan een goed overzicht kan bieden. Men kan het planbureau ook een creatieve functie toekennen bij het opstellen van een plan voor de middellange termijn. In dat geval zou het sociaal-wetenschappelijk onderzoek voor een groot deel onder het planbureau moeten vallen ⁷.

De planning kost uiteraard tijd, energie en geld. In het begin zullen vele moeilijkheden moeten worden overwonnen. De onzekerheden zijn namelijk talrijk. Het gemeentelijke beleid is in hoge mate van externe factoren afhankelijk. De planning kan de onzekerheid echter verminderen en het inzicht van de besluitvormende colleges sterk verbeteren. Deze leren de alternatieven kennen, kunnen daardoor beter een keuze doen, terwijl ze in staat zijn sneller en doeltreffender op wijzigingen te reageren.

GEVOLGEN VOOR DE GEMEENTELIJKE DEMOCRATIE

De parlementaire democratie is volop in discussie. Ook op de gemeentelijke organen wordt veel kritiek geïfend. De hartekreet van Prof. Dr. S.J. Groenman, geuit op een congres van de Sociologische Interacademie, is daarvan een voorbeeld: „de grote gemeenten zijn in feite niet anders meer dan een complex van diensthoofden en briefhoofden, waarop de burger totaal geen vat meer heeft”. Toch is de invloed van de vertegenwoordiging der burgers, de gemeenteraad, binnen de beperkte speelruimte van het gemeentelijke beleid, groter dan gewoonlijk tot de buitenwereld doordringt. De wethouders wonen de vergaderingen van hun fracties bij, zodat te allen tijde de meningen van de meerderheid der raad bij het dagelijks bestuur van de gemeente zeer goed bekend zijn. Bovendien vindt veel overleg plaats in de commissies van advies en bijstand, die nog slechts in enkele gemeenten in het openbaar vergaderen. Meningsverschillen zijn dan al vaak opgelost, voordat de voordrachten in de raadsvergadering worden behandeld.

De speelruimte van het gemeentebestuur is echter zeer gering. Rijk en provincie maken tal van problemen voor de gemeenten tot data. Er zijn vele gespecialiseerde instanties en autoriteiten met toeziende, adviserende, stimulerende, controlerende en begeleidende taken belast. Naar de praktijk van het toezicht op de gemeentebesturen heeft de Vereniging van Nederlandse Gemeenten een onderzoek ingesteld. Hoewel een groot deel van het toezicht zeker nodig is, kan in vele gevallen toch zonder meer van „betutteling” worden gesproken. De bestuursvormen in Nederland zijn in discussie. De tijd lijkt rijp voor een grondige herstructurering, die gericht moet zijn op de vorming van krachtige organen.

De toeneming van de complexiteit der gemeentelijke vraagstukken heeft de invloed van de raad verminderd. De raad dreigt het overzicht over het geheel te verliezen. De raadsleden moeten tegenspel geven aan een college van B. en W., dat, vooral in de grote gemeenten, kan beschikken over de adviezen van een omvangrijk en deskundig ambtenarenkorps. Voor de Tweede Kamer gelden analoge problemen. Doch bij een vergelijking moet niet worden vergeten, dat de raadsleden als amateurs de politiek in hun

vrije tijd bedrijven. De vraag rijst, of de ontwikkeling niet zeer snel in een richting gaat, dat het raadswerk hiervoor te veel tijd gaat vergen en het voor een toenemend aantal burgers onmogelijk zal zijn zich voor een raadsfunctie beschikbaar te stellen, zodat ook op lokaal niveau de oplossing in de richting van professionalisering moet worden gezocht. Door uitbreiding van het aantal raadsleden kan men slechts grotere specialisatie bereiken, indien de toeneming niet tegelijkertijd tot vermeerdering van het aantal fracties leidt. Vooreerst zou het al een belangrijke verbetering zijn, wanneer de gemeenten fractie-assistentie mogelijk zouden maken, zoals in Amsterdam al gebeurt. Vanuit de politieke partijen moeten de raadsleden beter worden gesteund. Werkgroepen kunnen de raadsleden adviseren over stedenbouw, cultuur, verkeer, enz. Gepoogd kan worden de functionele en territoriale decentralisatie meer inhoud te geven en een groter aantal niet-raadsleden deel te laten uitmaken van adviescommissies om zo meer burgers bij het beleid te betrekken.

Toepassing van de planningmethoden kan het inzicht van de raadsleden en daarmee hun invloed vergroten. De planning is een middel waarmee kan worden voorkomen, dat op gemeentelijk niveau de technocratie de overhand krijgt op de democratie. Toch is een tegengestelde ontwikkeling zeker niet ondenkbaar. Er bestaat het gevaar, dat door toepassing van de nieuwe technieken de positie van het dagelijks bestuur en van het ambtenarenapparaat ten opzichte van de raad nog wordt versterkt. *Men zal ervoor moeten waken, dat voor in wezen politieke beslissingen wetenschappelijk-technische alibi's worden verschaft.* Het beschikken over de nodige informatie lijkt in de toekomst één van de kernvraagstukken van de politiek te worden. De vertegenwoordigende lichamen zullen in staat moeten worden gesteld de hun toekomstige functies op de juiste wijze te blijven uitoefenen.

Er dienen deelplannen te worden opgesteld, waarbij duidelijk moet worden getoond hoe deze passen in het totale beleid. In beleidsnota's kunnen B. en W. overzichten geven van de stand van zaken in de onderscheidene sectoren van de gemeentelijke huishouding en kan het beleid worden aangegeven, dat zij zich voorstellen in de naaste toekomst te voeren. De raad toetst zo mogelijk de conclusies van deze werkstukken aan de meningen en standpunten van onafhankelijke deskundigen. Rapporten en resultaten van onderzoek, die niet in overeenstemming zijn met het door B. en W. voorgestane beleid, dienen niettemin aan de raadsleden te worden verstrekt. Er moeten in voorkomende gevallen alternatieven worden aangegeven om een goede keuze te kunnen doen. Vaak worden gemeenteraden voor een voldongen feit geplaatst door een plan, waarover ze onvoldoende kritisch kunnen oordelen, of dat ze wel moeten aanvaarden wegens het tijdsverlies, dat bij verwerping zou ontstaan. Om tegenvoorstellen te doen, ontbreken hen meestal de middelen. Het is dus van belang, dat het dagelijks bestuur zelf één of meer alternatieve oplossingen voorlegt. Het zal daarbij niet moeten aarzelen plannen op te stellen, waaraan duidelijk verschillende concepties en voorwaarden ten grondslag liggen ⁸. Men moet commissies van deskundigen (raad voor

→

⁷ A. F. Leemans: *De eenheid in het bestuur der grote stad*, Den Haag z.j., blz. 374.

⁸ A. F. Leemans: „Planologie en democratie”, *Zeeuws Tijdschrift*, nr. 6, 1968, blz. 240-244, i.h.b. blz. 243-244.

Inkomensbedeling

Aanleiding tot dit artikel vormt een recente uitgave van de Wiardi Beckman Stichting, nl. het rapport *Inkomensverdeling*, samengesteld door Dr. C. de Galan en Drs. R. M. de Haan ¹ (korthedshalve hieronder „Rapport” genoemd). Doel van de volgende beschouwingen is de bespreking van enkele *methodologische* problemen welke bij de behandeling van dit economisch-politieke onderwerp naar voren komen.

WAARDE-OORDELEN: VAN WIE?

Uiteraard geeft een publikatie van de WBS, zoals de hierboven genoemde, waarde-oordelen, naast een opsomming van feiten, en beschouwingen omtrent relaties tussen economische grootheden. Deze elementen dragen bij tot voorstellen ter *beheersing der inkomensverdeling* (daarom hier korthedshalve „inkomens-be-deling” genoemd); zij zijn vervat in hoofdstuk IV van het Rapport („Wat ons te doen staat”).

Over de inhoud der waarde-oordelen — van nature „jenseits vom Wahren und Unwahren” — zal hier geen (waarde-)oordeel worden geveld. Terecht merken de samenstellers op blz. 11 van hun Rapport op dat „.....aan het vraagstuk van de inkomensverdeling veel ethische aspecten zitten.....”, en verder: „Een ethische stellingname is uitvloeisel van een keuze, niet van een wetenschappelijk oordeel. In dit rapport zullen deze keuzen niet worden ontlopen”. Hieronder zullen echter wél enkele aantekeningen worden gemaakt bij de *wijze van formulering* der waarde-oordelen en hun plaats in het gehele betoog.

Om met het eerste te beginnen: de aard van een waarde-oordeel — in tegenstelling tot een relatie-oordeel — is zijn essentiële persoonsgebondenheid: de een vindt dit, de ander dat, zonder dat hieruit *wetenschappelijk* een keuze kan worden gedaan ². In overeenstemming hiermee treffen wij in het Rapport relativerende waarde-oordelen aan, zoals op blz. 36: „.....de behoeften van de een kunnen heel moeilijk worden afgewogen tegen die van de ander”. Andere voorbeelden hiervan vindt men op blz. 37: „Normatieve budgetten zijn betrekkelijk en variëren met de opvatting over de onmisbaarheid of gebruikelijkheid van bepaalde bestedingen”, en op blz. 46: „Wij achten dit onaanvaardbaar” ³.

Op meer plaatsen echter wordt het waarde-oordeel minder bescheiden geformuleerd, nl. *alsof* het een feitelijk oordeel zou zijn; bijv. op blz. 41: „.....dan is hun *exorbitante* beloning een *ongewenst* maar logisch gevolg van.....”; op blz. 44: „Vermogen dat uit zulk inkomen een inkomen wordt gevormd, *komt de bezitter niet toe*”; op blz. 58: „Invoering van een wettelijk minimumloon.... *is gewenst*”. Ten aanzien van de hier (onvolledig) geciteerde uitspraken rijst de vraag: *wie* zijn degenen die de situaties

¹ *Inkomensverdeling*. Uitgave van de Dr. Wiardi Beckman Stichting, samengesteld door Dr. C. de Galan en Drs. R. M. de Haan, 72 blz.

² Eerlijkheidshalve dient hierbij te worden opgemerkt dat deze mening ook bestreden wordt, o.m. door F. L. Polak in zijn *Kennen en keuren in de sociale wetenschappen* (Leiden, 1948).

³ Cursiveringen in de citaten zijn alle door de schrijver van dit artikel aangebracht.

de kunst, stedenbouwkundige adviesraad, verkeersraad) reeds in de voorbereidende fase over duidelijk gestelde alternatieven laten meedenken. Openbare discussies met de burgerij over belangrijke plannen zijn nodig.

Van grote betekenis is, dat de deelplannen in de totale planning op middellange termijn worden ingepast. Een financieel plan lijkt zeer geschikt om een overzicht van het geheel te bieden. In een eerste fase moet een grondig voorbereid investeringsschema worden opgesteld. Periodieke aanpassing daarvan aan de gewijzigde omstandigheden is nodig. Tegelijk met de begroting zou de raad telkens

een nieuw investeringsschema moeten behandelen. In een later stadium kan men streven naar de opstelling van een meerjarige begroting. De planning is te beschouwen als een zeer rendabele investering die — mits de informatie wordt doorgegeven — de structuur van de gemeentelijke huishouding weer doorzichtig maakt voor raad, dagelijks bestuur en burgers. De planning is, zeker in de grotere gemeenten, een voorwaarde voor een goed beleid.

J. K. T. Postma

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

of mogelijke consequenties „exorbitant”; „ongewenst”, „gewenst” of „niet toekomend” achten? Alleen de samenstellers van het Rapport, of (ook) het Curator de van de WBS „dat als gewoonlijk verantwoordelijk is voor deze uitgave” (blz. 6), een of meer leden van een „adviserende en toetsende commissie” (ibidem), of nog anderen?

Indien de hier gewraakte formuleringen zouden zijn vervangen door: „... % der geënquêteerden acht die situatie (c.q. consequentie) ongewenst (c.q. gewenst, onaantvaardbaar, exorbitant enz.)”, zou mijn bezwaar vervallen⁴. Bovendien zou dan interessante informatie worden verschaft. Deze relatieve frequenties zouden tevens kunnen bijdragen tot specificatie der sociale-preferentiefunctie, alshieraan voor die specificatie noodzakelijke andere waardeoordelen zouden worden toegevoegd.

WAARDE-OORDELEN: HOE GEPRECISEERD?

Hiermee rijst een volgend bezwaar tegen een aantal (wellicht de meerderheid) van de waarde-oordelen uitgesproken in het Rapport, namelijk dat zij eer negatief dan positief geformuleerd, en veelal vaag en onvoldoende gekwantificeerd zijn; hierdoor zijn zij slechts beperkt (zoal überhaupt) bruikbaar. Zo wordt de lezer herhaaldelijk verteld wat (volgens wie?) „ongewenst”, „onaantvaardbaar”, „onrechtvaardig”, „ongunstig” „is”, doch minder vaak wat dan wél „gewenst”, „rechtvaardig” of „redelijk”⁵ is: de opsomming van wat „ongewenst”, „ongunstig” enz. wordt geacht, zal immers vermoedelijk niet als uitputtend zijn bedoeld.

Op diverse plaatsen is sprake van „te hoog” of „te laag”, maar numerieke, althans kwantificeerbare specificatie van het gewenste niveau blijft achterwege. Wel wordt de lezer medegedeeld dat een bepaalde (mogelijke) situatie „billijker” of „gunstiger” zou zijn (of zou worden geacht) dan een andere; ook bij deze comparatieven blijft een precieze, voor kwantificatie vatbare formulering evenwel achterwege.

WAARDE-OORDELEN: SAMEN TE VATTEN?

Vermoedelijk is het gebrek aan precisering der waarde-oordelen althans ten dele toe te schrijven aan: 1. het mogelijke compromiskarakter, en 2. de interdependentie dezer oordelen.

Het eerste kan — zoals zo vaak in politieke aangelegenheden — een teken zijn van onenigheid tussen de auteurs en/of met Curatoren der WBS en/of de reeds genoemde „adviserende en toetsende commissie”. Dit behoeft niet te verbazen: de kans op eenstemmigheid tussen een veelheid van personen over een veelheid van onderwerpen is immers verwaarloosbaar klein, zelfs binnen een (tamelijk) homogene politieke groep.

Belangrijker nog dan het *inter*-personele, is het *intra*-personele compromiskarakter van waarde-oordelen: in beginsel zijn deze immers steeds het resultaat van een onderlinge afweging van een (oneindig aantal mogelijke „waarden” van variabelen (w.o. (1, 0) dummy-variabelen voor „al of niet”). Daarom geeft vermelding van losse, door het gehele Rapport verspreide, waarde-oordelen betreffende alternatieven ten aanzien van telkens slechts één variabele — of hoogstens een deelverzameling van variabelen — een vertekend beeld van de werkelijkheid⁶.

Wel wordt op blz. 71 van het Rapport gesteld dat de inkomensverdeling „bestaat uit een hele serie deelproblemen die onderling met elkaar samenhangen en die ook raakvlakken vertonen met allerlei andere onderwerpen”.

Deze pleonastische accentuering van interdependentie doet een synthese van, althans een compromis tussen, waarde-oordelen verwachten. Een dergelijke combinatie zou in het bijzonder plaats kunnen krijgen in een sociale-preferentiefunctie, zomede in nevenvoorwaarden — in het bijzonder onder- of bovengrenzen voor variabelen of functies hiervan⁷.

Die situatie of ontwikkeling in de tijd welke de preferentiefunctie onder de gegeven nevenvoorwaarde maximizeert, zou dan als „optimaal” kunnen worden aangemerkt⁸.

DOEL → MIDDEL DENKEN

Dit betekent dat een consequent doel → middel denken de plaats zou kunnen innemen van het heen en weer zwalken tussen het constateren van feiten, het speculeren over empirische samenhangen en het uiten van waarde-oordelen. Opmerkelijk — doch in de politiek gebruikelijk — is dat wel middelen worden aangegeven, doch niet (voldoende).

⁴ Een enkele maal is dit geschied. Zo wordt de uitspraak: „De meerderheid van onze bevolking is waarschijnlijk van oordeel dat de inkomensverschillen te groot zijn” (blz. 35), gebaseerd op in noot 34 aldaar aangehaalde opinie-onderzoekingen.

⁵ Opmerkelijk is dat in hoofdstuk III („Redelijke inkomensverhoudingen”) zelfs geen melding wordt gemaakt van de in 1946 verschenen studie *Redelijke inkomensverdeling*, geschreven door Prof. Dr. J. Tinbergen, dit ondanks het feit dat de laatste zitting had in de reeds aangehaalde adviserende en toetsende commissie. In laatstgenoemde publikatie wordt het begrip „redelijkheid” (of „rechtvaardigheid”) in verband met inkomensverdeling immers scherper gedefinieerd dan in het Rapport, nl. (vrij en extensief geïnterpreteerd) als een zodanige waarbij niemand met een ander van plaats zou willen wisselen, meer of minder inkomen vs. meer of minder vereiste inspanning, verantwoordelijkheid enz. in aanmerking genomen. Niet vermelding, laat staan overneming van dit idee, zou, wat het eerste betreft, aan de bijzondere bescheidenheid van zijn originator kunnen worden toegeschreven. Ook al is een dergelijke „redelijke inkomensverdeling” slechts onder sterk beperkende voorwaarden „feasible”, dan nog zou een eventuele modificatie in de zin van „ontvredeheidsminimering” (volgens een zeker criterium) overweging, althans vermelding kunnen verdienen. Ter voorkoming van misverstand, verklaar ik over de *wenselijkheid* van een dergelijke inkomensverdeling geen oordeel te hebben, d.i. daarvan noch een voorstander noch een tegenstander te zijn, doch daartegenover een neutrale positie in te nemen.

⁶ In zijn *Individual welfare functions and consumer behavior; a theory of rational irrationality* (Amsterdam, 1968) ontwikkelt Dr. B. M. S. van Praag een consumptietheorie gebaseerd op limitering van de veelheid van objecten (situaties) waartussen voor het bereiken van een voorwaardelijk nutsmaximum een keuze wordt gemaakt. Wellicht speelt een dergelijke beperking van het bevattingsvermogen een nog grotere rol bij — doorgaans weinig kwantitatief denkende — politici. Dit zou dan in het bijzonder gelden voor specificatie van preferentiefuncties, ook al kan deze in eerste aanleg geschieden via waardebeoordeling van „pay-offs” (preferentie-indifferentie marginale substitutiequoten), d.i. telkens voor paren variabelen. De moeilijkheid hierbij is om consistent te blijven.

⁷ Anderdeels bestaan de nevenvoorwaarden uit logische en empirische relaties, waarvan de laatste nog vaak politiek te beïnvloeden zijn, nl. via parameterwaarden.

⁸ Hiermee wordt inhoud gegeven aan het begrip „optimaal”, dat in het Rapport op blz. 36 zonder operationele definitie werd gebruikt met betrekking tot een deelprobleem, nl.: „Een onderwijspolitiek gericht op *optimale* ontwikkeling van allen... is van grote betekenis”. Het idee van een „optimale” politiek in de hierboven bedoelde zin is geenszins nieuw; vergelijk bijv. C. J. van Eijk en J. Sandee: „Quantitative determination of an optimum economic policy”, *Econometrica* (1959), 1-13, en H. Theil: *Optimal Decision Rules for Government and Industry*, Amsterdam (1964). Tot de politieke praktijk schijnen deze theorieën en mogelijkheden echter nog nauwelijks te zijn doorgedrongen.

gespecificeerd wordt het hiermee te bereiken doel. Aangezien in beginsel ook de middelen (instrumenten) worden gewaardeerd, zouden deze tezamen met de doelvariabelen in de sociale-preferentiefunctie (oftewel doelfunctie) thuis horen.

DOELEINDEN

Volgens het Rapport „kan macht voor verschillende doeleinden worden gebruikt. Dat wil zeggen, dat met dezelfde instrumenten zowel redelijker inkomensverhoudingen als denivellering kan worden bevorderd” (blz. 51). Dit suggereert een streven naar een veelheid van doeleinden in plaats van (voorwaardelijke) maximering van één, synthetische doelfunctie.

Men zou hierbij aan een „fixed target policy” (in Prof. Tinbergens terminologie) kunnen denken, indien die doeleinden tenminste numeriek zouden zijn gespecificeerd. Dit is evenwel niet het geval: „redelijker inkomensverhoudingen” is evenzeer onbepaald als „denivellering”⁹. In ieder geval wordt hiermee gesuggereerd dat „redelijker inkomensverhoudingen” volgens de samenstellers van het Rapport zoal niet tegengesteld is aan, dan toch niet samenvalt met „denivellering”.

Vóór inkomensnivellering zouden twee soorten gebruikelijke gevoelsargumenten kunnen worden aangevoerd: vermindering van jaloezie van de armen op de rijken, en verrijking van de armen ten koste van de rijken. Het eerste argument schijnt bij de auteurs geen of slechts een ondergeschikte rol te spelen. Op blz. 47 achten zij het tenminste onaanvaardbaar „indien een gelijkjer inkomensverdeling er bijv. toe zou leiden dat de laagstbetaalden absoluut nog achteruit zouden gaan in welvaart”; zij willen dan ook niet meegaan met „hen die verhoging van de koopkracht van de lagere inkomensgroepen desnoods willen achterstellen bij een radicale ommekeer in de inkomens- en vermogensverhoudingen” (ibidem). „Over wat met het gezamenlijke nut gebeurt als het inkomen van een rijke Nederlander f. 100 hoger wordt door een herverdelingsmaatregel en het inkomen van zijn arme medeburger f. 50 hoger . . . . .” „kunnen we alleen veronderstellingen maken”, schrijven de auteurs verder op blz. 47. De term „veronderstelling” lijkt hier misplaatst; waar het op neerkomt is dat zij zich niet aan een desbetreffend waarde-oordeel wagen. Wel durven zij voorzichtig te stellen: „Redelijker verhoudingen bij een gelijk totaal inkomen verhogen waarschijnlijk de welvaart; economisch is dat echter niet te bewijzen” (blz. 47-48). Bij het laatste kan men „allicht niet” aantekenen; daarvoor is die eerdere uitspraak óf een rechtstreeks *waarde-oordeel*, óf een oordeel over een (doch welk?) gemiddelde van waarde-oordelen van anderen (van wie?), óf een impliciete definitie van „redelijker” in verband met (inkomens-)verhoudingen, nl. „die, welke bij gelijk totaal inkomen de welvaart verhoogt”.

Al met al blijven de opvattingen der heren De Galan en De Haan omtrent redelijke inkomensverdeling, en daarmee omtrent (de) doeleinden van een inkomensbeleid, vaag.

MIDDELEN

Iets specifiekier zijn de auteurs over de instrumenten van een inkomensbeleid — al kunnen zij dan niet (precies) aangeven waartoe die moeten leiden. De meeste voorgestelde maatregelen worden weliswaar slechts kwalitatief aangeduid. Dit geldt bijv. voor wettelijk minimum loon (hoe hoog?) op 21-jarige leeftijd voor mannen en vrouwen

(blz. 58), spaarloondeel (hoe groot?) boyen op de uit te keren lonen, beperkt tot de lagere-inkomensstrekkers (blz. 54), en uniform (maar welk?) tarief voor de vermogenswinstbelasting (blz. 69-70). Enkele voorstellen zijn echter numeriek uitgewerkt, zoals die met betrekking tot successierechten (blz. 68), vermogensbelasting (maar welk maximum voor de progressie?) (blz. 69), en verhoging van de belastingvrije voet voor de inkomstenbelasting tot het peil van de minimale uitkeringen van de sociale verzekeringen (blz. 40).

VERWACHTE RESULTATEN?

De vraag is welk effect (voor o.m. de inkomensverdeling) men van dergelijke maatregelen verwacht. De voorgestelde waarden der „instrumenten” kunnen immers niet als *uitkomsten*, doch hoogstens als *beginpunten* van berekeningen worden beschouwd. Kwalitatief — wat de richting der effecten betreft — is hierover o.m. het volgende op te merken.

Inkomensbeleid kan de aanbod- en/of de vraagzijde van de arbeidsmarkt en/of de kapitaalmarkt beïnvloeden; doelgericht inkomensbeleid vooronderstelt dan ook kennis van de resultante der krachten welke op die markten de verdeling der kapitaal- en arbeidsinkomens bepalen¹⁰.

Aan de belastingheffing kennen de auteurs een belangrijke taak toe „in de correctie van de primaire inkomens” (blz. 67); volgens hen „kan met behulp van het fiscale instrument gestreefd worden naar een redelijke (secundaire) inkomensverdeling” (ibidem). Zij laten zich niet uit over de vraag in hoeverre veranderingen in belastingtarieven het *aanbod* van kapitaal en van arbeid (van verschillende kwaliteit), dus ook de *primaire* inkomensverdeling beïnvloeden. Men kan namelijk de stelling verdedigen dat bijv. verhoging van de progressie in de inkomstenbelasting de spreiding van de inkomens aan de top doet toenemen.

Invoering of verhoging van een minimum loon zal de vraag naar de laagst betaalde (en in het algemeen: de minst geschoolde) soort arbeid doen afnemen, en het aanbod hiervan relatief doen toenemen. Dit betekent dat hierdoor van de mogelijkheid na het einde der leerplichtigheid algemeen onderwijs te volgen voor iedereen die daar de bekwaamheden voor bezit (blz. 57) in mindere mate zou worden gebruik gemaakt. In dezelfde richting werkt de voorgestelde verplichting tot „het gedeeltelijk terugbetalen van de opleidingskosten”. Overigens zal vermindering van financiële belemmeringen voor de ontplooiing van talenten

⁹ Op blz. 36 van het Rapport wordt „een volkomen gelijkheid van inkomens” als een „onbepaalbaar” (naast „onbereikbaar” en „onjuist”) doel aangemerkt. „Onbepaalbaar”, o.m. wegens „de volkomen arbitraire lengte van de periode waarop het inkomen betrekking heeft” (i.e. een kalenderjaar). Om aan dit bezwaar tegemoet te komen, hadden de auteurs hun beschouwingen echter alternatief kunnen richten op „levensinkomens”. Hierin zijn o.m. opleidingsduur en „slijtage” via beïnvloeding der verdienperiode verwerkt; analyses van opleidingseffecten (op blz. 56-58 van het Rapport) zouden hiermee rekening dienen te houden. Een subjectief element in de bepaling van het „levensinkomen” (een kapitaalwaarde) is uiteraard de vaststelling van de rentevoet(en) waartegen toekomstige inkomens tot tegenwoordige waarden worden herleid.

¹⁰ Vgl. hoofdstuk IV van *On the theory of income distribution* van J. Tinbergen, Selected Papers (Amsterdam, 1959), en Aanhangel XIII (Schets van een „arbeidsmarkttheorie voor de verdeling van arbeidsinkomens) van W. H. Somermeyer: *Inkomensongelijkheid — een analyse van spreiding en scheefheid van inkomensverdelingen in Nederland* (Utrecht, 1965).

door verdere opleiding vermoedelijk inderdaad leiden tot reductie van de spreiding der inkomens, althans per tijdseenheid. Schaarste aan (gevormd) intellect moet immers als een der voornaamste factoren van de bestaande inkomensspreiding worden beschouwd.

ALTERNATIEVEN?

Aangenomen dat het de auteurs ernst is met inkomensnivellering, kan men zich afvragen in hoeverre zij volledig zijn geweest in hun beschouwing van op dat doel gerichte middelen. Gaat men er namelijk van uit dat althans een belangrijk deel der inkomensongelijkheid is toe te schrijven aan spreiding van economisch relevante bekwaamheden¹¹, dan zou een inkomensnivelleerder ook aan intelligentie-nivellering kunnen denken. Wil deze persoon — evenals de auteurs — niet het totaal (reëel) inkomen verlagen, dan zal hij eer tot reductie van de relatieve frequentie der minder- dan die der meer-intelligenten geneigd zijn. Dit zou kunnen geschieden in een kwalitatieve bevolkingspolitiek gericht op (financiële) stimulering resp. afremming van geboorten in gezinnen waaruit naar verwachting in het algemeen meer resp. minder dan gemiddeld intelligente kinderen zullen voortkomen.

Schrijver dezes wil geenszins vóór of tegen een dergelijke politiek pleiten — dat zou onwetenschappelijk zijn — doch slechts de vraag stellen waarom de auteurs deze (en andere) mogelijkheden niet aan de orde hebben gesteld. Wellicht waren zij er gevoelsmatig tegen (een waarde-oordeel) of achten zij een dergelijke politiek geen „haalbare kaart” (een verwachtingsoordeel).

CONCLUSIE

Hierboven zijn enkele bezwaren geuit tegen de wijze waarop de schrijvers van het Rapport het onderwerp „inkomensverdeling” hebben behandeld. Deze bezwaren betreffen niet de subjectiviteit der auteurs, welke immers inherent is aan het doen van beleidsvoorstellen. Wel werd kritiek geleverd op het niet steeds expliciet, en tevens op het verspreid, formuleren der waarde-oordelen. In het bijzonder wordt dezerzijds betreurd de onvoldoende (kwantitatieve) precisie in de specificatie van het doel (of van de doeleinden) ener inkomenspolitiek. Ook de instrumenten (gericht op een onbekend doel) zijn slechts ten dele numeriek gewaardeerd. Voor zover aan de instrumenten waarden zijn toegekend, vormen de middelen — en niet het doel — een „a priori”, en hun resultaat een „a posteriori”. Weliswaar is dit usantieel, maar dit is juist de hoofdoorzaak van de veel gewraakte, maar zelden in de kern bestreden, „onduidelijkheid in de politiek”.

Dit neemt niet weg dat in het Rapport *Inkomensverdeling* veel te waarden valt, ook voor wie het niet met de politieke inzichten van de samenstellers eens mocht zijn of (zoals ondergetekende) daar neutraal tegenover staat. In kort bestek worden feiten gereleveerd en verbanden aangeduid. Ten slotte — en dat zal ook de bedoeling der auteurs zijn geweest — geeft het Rapport aanknopingspunten voor verdergaande beschouwingen. De bovenstaande geven hiervan slechts een bescheiden voorbeeld.

W. H. Somermeyer

¹¹ Via verschillen in marginale produktiviteiten waaraan door de vragers op de arbeidsmarkt verschillen in beloning worden aangepast. Vgl. de in noot 10 aangehaalde publikaties.

Beschouwingen over de

Het probleem, dat wij in dit artikel aan de orde willen stellen, heeft betrekking op het calculeren van rente in de kosten binnen de defensiehuishouding. Primair wordt daarbij de vraag gesteld of de Minister van Defensie rekening moet houden met de rente als kostenfactor. Anders gesteld: brengt het beslag op vermogen binnen de defensiehuishouding noodzakelijkerwijs rentekosten met zich?

Uitgegaan wordt van een binnen zekere grenzen vaststaand budget, dat Defensie jaarlijks ter beschikking wordt gesteld. De hoogte van het budget komt tot stand door overleg tussen enerzijds de Minister van Financiën, die beperkt wordt door de schaarse overheidsmiddelen en het maatschappelijk prioriteitschema, en anderzijds het Departement van Defensie, dat een zo groot mogelijk gedeelte van zijn behoeftenschema wil dekken. De jaarlijks toegewezen gelden vormen een vrij stabiel bedrag, dat in absolute zin toeneemt en in verhouding tot het totale bedrag van de Rijksbegroting een trendmatige daling vertoont. Van de jaarlijks voor defensiedoeleinden gevoterde kredieten wordt ruwweg 80% besteed aan exploitatiekosten, en slechts 20% is beschikbaar voor investeringen. Defensie kan binnen dit bedrag mutaties aanbrengen in zijn reeds opgesteld prioriteitschema, al naar gelang het dit nodig of gunstig acht. Vandaar dat hier wordt uitgegaan van een geautoriseerd budget, waarover men jaarlijks kan beschikken.

De onderhavige beschouwing over het al dan niet berekenen van de rente heeft alleen betrekking op het vermogen binnen de defensiehuishouding. Bestudering van renteberekeningen van investeringen in het militaire apparaat in plaats van in alternatieve mogelijkheden buiten Defensie, en de daaruit voortvloeiende macro-economische repercussies, ligt op het terrein van de Minister van Financiën en is voor Defensie niet van direct belang. Investeringsselecties op grond van rentabiliteitsberekeningen van de vermogens, geïnvesteerd in de overheidssector, zijn uiterst moeilijk en altijd sterk discutabel. Vele imponderabilia spelen hierbij een rol en cost-benefit-beschouwingen laten zich veelal moeilijk kwantificeren. Verdeling van de Rijksmiddelen over de alternatieve toepassingsmogelijkheden gebeurt dan ook vrijwel niet volgens criteria, die betrekking hebben op rentabiliteit of pay-out. Mede hierom wordt slechts rekening gehouden met het binnen Defensie aangewende vermogen en kan het probleem geïsoleerd worden beschouwd.

Ten aanzien van de rente als kostenfactor binnen de defensiehuishouding bestaan sterk geschakeerde meningen, uiteenlopend van afwijzen tot principieel noodzakelijk achten de rente bij iedere berekening als kostenfactor op te voeren. Dit heeft tot gevolg gehad, dat in sommige

rentecalculatie in de defensiehuishouding

kostencalculaties de rente wél, in andere de rente niet wordt begrepen. Wordt geen rente berekend over het vermogen vastgelegd in bijv. het rollend materiaal, munitie en gebouwen, wél wordt dit gedaan bij de berekening van de voorraadkosten en de kosten van de werkplaatsen. Zou binnen Defensie de rente wél als kostenfactor worden beschouwd, dan moet men dit consequent toepassen. De rente moet dan niet alleen betrekking hebben op het vermogen geïncorporeerd in de voorraden, maar ook het rollend materiaal en alle andere investeringen. Wanneer in de civiele sector vermogen, waarvoor geen prijs is bedongen, geen rente afwerpt, is er economisch een verlies geleden, daar het vermogen in een wel rentedragende alternatieve richting had kunnen worden aangewend. H. J. v. d. Schroeff stelt: „ook indien het vermogen renteloos (of tegen een lage leenrente) wordt verworven (zoals bij instellingen en stichtingen met charitatief doel), moet economisch met het offer van de rente over dat vermogen (op basis van de algemene rentevoet) rekening worden gehouden”¹.

Zoals vermeld, krijgt Defensie een budget toegewezen. Het heeft de plicht de gelden over het jaar te gebruiken d.w.z. ervan uitgaande, dat de behoefte, op grond waarvan de gelden verkregen zijn, als zodanig juist is. Er bestaat in het geheel geen mogelijkheid tot vorming van een fonds², dat rentedragend kan worden belegd. K. A. M. Bogaert stelt dan ook: „In de defensiehuishouding evenwel worden de financiële middelen in economische zin om-niet³ verkregen. Waar in deze huishouding voorts de mogelijkheid ontbreekt om financiële middelen elders te beleggen, is er nimmer sprake van winstderving. Beide omstandigheden leiden ertoe dat aan de rentekosten in de defensiehuishouding bij de vaststelling van de jaarkosten der militaire kapitaalgoederen kan worden voorbijgegaan”⁴.

Gezien het feit, dat Defensie moet werken met een gegeven budget en geen mogelijkheid kent gelden voor langere tijd vast te houden om fonds te vormen of rentedragend te beleggen, komt de tijdswaarde van het geld voor Defensie te vervallen. Er kan geen sprake zijn van jaarlijkse aangroeiing der gelden. Evenzo brengt vooruitbetaling niet méér „kosten” met zich dan een latere-betaling. Veelal is het prettig om vooruit te kunnen betalen, wanneer blijkt, dat er toevallig meer ruimte in het betreffende budget aanwezig is, dan in de daarop volgende. Er zijn dus geen rentekosten in het geding. Slechts de mogelijkheden in het financieringsschema van de alternatieve investeringen zijn hier bepalend.

Het gehele probleem betreffende de keuze van alternatieven binnen Defensie is in wezen gestileerd samen te vatten als dat van een consument met een gegeven inkomen

zonder de mogelijkheid tot sparen. Hij zal trachten de grensnutten te nivelleren!

INVESTERINGSSELECTIES

Een belangrijke vraag is, in hoeverre de calculatie van rente bij Defensie noodzakelijk is voor investeringsselecties.

Gegeven het feit, dat de productie van Defensie bestaat uit het leveren van potentiële gevechtskracht en dit niet tot uiting komt in financiële opbrengsten, is de rentabiliteit (productiviteit van de goederen) niet of nauwelijks meetbaar. Wanneer men in de civiele sector het nut van alternatieve toepassingen onderling waardeert, vergelijkt men vaak de contante waarde van alle toekomstige opbrengsten. Het is noodzakelijk de opbrengsten contant te maken in plaats van te sommeren, daar beslag op vermogen kosten met zich brengt (rente), die veroorzaakt zijn door verwerving of door derving van opbrengsten. Bij Defensie is de objectieve meting van de toekomstige opbrengsten onmogelijk. Vele opbrengsten — in wezen het nut waaraan een waardeoordeel is verbonden — liggen op het vlak der beschikbaarheidsnuttigheid en zijn in het geheel niet kwantificeerbaar. Wanneer men bij Defensie alternatieve investeringsmogelijkheden tegen elkaar afweegt, is een vergelijking van de som der toekomstige geldkosten (geschatte complementaire uitgaven m.b.t. de investeringen en afschrijvingen) de juiste weg, gegeven een bepaald doel of subdoel. Deze doelen of subdoelen echter zijn interdependent, aangezien de waardering van hun nut (prioriteiten) evenzeer een kostenprobleem is en wel betreffende niet-kwantificeerbare alternatieve kosten. Voor de afweging der alternatieven is geen alomvattend criterium te vinden, waardoor het keuzeprobleem, integraal gesteld, onoplosbaar is. Het zal duidelijk zijn, dat de rente hier in ieder geval geen rol kan spelen! Praktisch gezien echter is bij Defensie op stafniveau voor vele keuzemogelijkheden reeds het (sub)doel gegeven. Gegeven dit doel zal het middel met de minste geldkosten moeten worden gekozen.

¹ Prof. Dr. H. J. v. d. Schroeff, *Rentekosten in het kader van de vervangingswaarde*, 1940.

² De Comptabiliteitswet 1927, alsmede het antwoord van de Regering aan de Tweede Kamer bij het debat over de Defensiebegroting voor 1956. Zie J. H. Lubbers: *Van overloop naar overheveling*, H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1962, blz. 46.

³ Het Rijk neemt echter ook, ter financiering van de totale uitgaven, leningen op en betaalt hierover rente uit de belastingopbrengst. Globaal gezien is dit macro-economisch neutraal (noot van de schrijver).

⁴ Prof. Dr. K. A. M. Bogaert: „Het vraagstuk van de vervangingsinvestering in de defensiehuishouding”. Rede uitgesproken bij het 139-jarig bestaan van de K.M.A. te Breda op 24 november 1967, blz. 12.

Bij de meeste investeringen is sprake van een selectie van investeringsprojecten, waarbij de kritische rentabiliteit vaak als criterium wordt gebruikt. De kritische rentabiliteit zou kunnen worden omschreven als de rentabiliteit waaraan de investering ten minste moet voldoen. De investerings-selectiemethoden proberen niet alleen een rangschikking van prioriteiten te verkrijgen, maar tevens aan te geven welke rentabiliteit iedere investering minimaal moet behalen.

Bij Defensie-investeringen wordt de potentiële gevechtskracht vooral bepaald op grond van tactische overwegingen, die vooralsnog moeilijk kwantificeerbaar zijn (pogingen zijn hiertoe o.a. aangewend in studies van de Rand-Corporation). Een investeringsselectie naar zuiver economische criteria is dan ook onmogelijk.

De keuzevraagstukken m.b.t. alternatieve investeringen uit het Defensiebudget zouden ruwweg in tweeën verdeeld kunnen worden:

A. Keuze van mogelijke investeringen binnen Defensie:

1. Betrekking hebbende op volkomen verschillende subdoelen. De prioriteit wordt vooral bepaald door subjectieve waardeoordelen en budgettaire overwegingen.
2. Alternatieve investeringen voor een gegeven subdoel (bijv. twee soorten jeeps). Bepalend zijn daarbij o.m. de vermoedelijke levensduur, de som van de complementaire kosten in ruimste zin, en de aanschaffingsprijs.

B. Keuzevraagstukken, die ontstaan wanneer activiteiten zelf uitgevoerd dan wel uitbesteed kunnen worden. Hierbij zijn twee situaties te onderscheiden:

1. In Defensie beschikt men over productiecapaciteit, ter uitvoering van de desbetreffende activiteiten, waarvoor niet voldoende werkaanbod beschikbaar is.
2. Ter verkrijging van de gewenste activiteiten zal volledig nieuw geïnvesteerd moeten worden.

ad B 1. Heeft men onderbezetting op de bestaande productiecapaciteit, dan verdient het aanbeveling hiervan gebruik te maken. Men zou dan kunnen produceren zodanig dat slechts de variabele kosten worden gedekt. Als opbrengstprijzen kan in dit geval worden gezien, het alternatief, nl. de aanbiedingsprijs van de leverancier van het betreffende goed. Wanneer deze aanbiedingsprijs hoger is dan of gelijk aan de variabele kosten, in geval van eigen productie, verdient het aanbeveling dat Defensie de productie zelf ter hand neemt. Iedere dekking van een gedeelte van de vaste kosten van de bestaande capaciteit is dan meegenomen.

ad B 2. Wanneer men bij een gegeven doel tot een keuze wil komen van „zelf doen” of uitbesteden, dan zullen de kosten per jaar van beide mogelijkheden moeten worden vergeleken. Een long-run kostenvergelijking met coëfficiënten, die de groei in de geschatte grootheden aangeven, zou een redelijke benadering zijn ⁵.

Voor Defensie komt bij de keuze „zelf doen” een extra probleem, nl. dat tevens voldaan moet zijn aan de eis tot financiering van het te investeren bedrag. In dit verband zal Defensie geneigd zijn de uitbestedingsmogelijkheid, waarbij jaarlijks geringe ruimte in het budget wordt gevraagd, te doen prevaleren boven de investering ineens. Een eenmalig beslag op een belangrijk gedeelte van het jaarbudget schept moeilijkheden bij de vaststelling van het prioriteitenschema en de daaruit voortvloeiende conceptbegroting.

In vervolg op het bovenstaande kan niet geheel ingestemd worden met de gedachte van K. A. M. Bogaert; wanneer hij bij zijn hiervoor geciteerde uitspraak — dat aan de rentekosten binnen Defensie voorbijgegaan kan worden — in een voetnoot stelt: „Zulks betekent niet dat het uit oogpunt van zuiverheid van calculatie bij keuzevraagstukken inzake de aanschaf van militaire kapitaalgoederen, geen aanbeveling zou verdienen met het rentelement rekening te houden”.

In zijn gebruikte zinsnede „geen aanbeveling zou verdienen” zien wij twijfel tot uitdrukking komen. Ons inziens is hier aangetoond dat renteberekening ook bij keuzevraagstukken niet van belang is. Inmiddels sluit Prof. Bogaert zich geheel bij onze mening aan.

Wanneer men zich vastlegt in een contract voor betalingen gespreid over enige jaren, legt men tevens een gedeelte van de toekomstige budgetten vast. Men is hierdoor in de toekomst minder flexibel in zijn bestedingsmogelijkheden. Dit is een nadeel, waarvoor — zo wordt wel gesteld — een zekere prijs betaald zou moeten worden. Wordt dit probleem gezien in de financieringsproblematiek, waarmee het oorzakelijk verbonden is, dan kan het volgende worden gesteld. Wanneer het te kopen goed contant of vooruit wordt betaald, zal de aanbiedingsprijs lager liggen dan bij betaling in termijnen of na enige jaren. De aanbiedingsprijs is inclusief de rente over het door de leverancier geïnvesteerde vermogen, vermeerderd met de rente als gevolg van het leverancierskrediet, dan wel verminderd met de rente als gevolg van het verleende afnemerskrediet (voorschotbetalingen). De betaling vooraf is in principe de contante waarde van het bedrag te betalen achteraf.

Defensie dient die financieringsmogelijkheden te contracteren, die het meest gunstig is voor wat betreft de prijs en de spreiding over de toekomstige budgetten. Kiest men een latere datum van betaling (dus incl. rente m.b.t. leverancierskrediet), dan moet hier niet nog eens een bedrag aan toegevoegd worden als „prijs voor het vastleggen van een gedeelte van toekomstige budgetten”. Dit is een nadeel dat al dan niet verbonden is aan het betalingscontract. Het vormt een andere zijde van het probleem der keuze van het contract. Dus enerzijds de lagere prijs zonder het vastleggen van een gedeelte van de toekomstige budgetten, anderzijds de hogere prijs inclusief het betreffende nadeel. Dit nadeel houdt geenszins verband met het probleem der rentecalculatie binnen Defensie.

RENTECALCULATIE EN DE VOORRAADKOSTEN

In Defensiekringen is men m.b.t. de problematiek van de rentekosten van voorraden (vlottende middelen), veelal geneigd zich anders op te stellen, dan bij eventuele berekening van rente over de andere investeringen. Gezien het grote aandeel dat de rentefactor kan vormen in de totale kosten van het aanhouden van voorraad, is het van belang hier nader op in te gaan.

Voor de bepaling van de kosten voortvloeiend uit het aanhouden van voorraad is tot nu toe de rente als kosten-

(Vervolg op blz. 612)

$${}^5 E_{t=1}^N \alpha^{t-1} \text{Uitb. } K \longleftrightarrow E \text{ Inv.} + E_{t=1}^N (\beta \text{ Arb. } K_1 + \gamma \text{ Compl. } K_1).$$

Uitbestedingskosten in periode t zijn $\alpha \times$ Uitb. K van periode $t-1$.

Zegelkortingsystemen en consumentengedrag (I)

Gratis-zegelkortingsystemen hebben in Nederland in het — recente — verleden een hoge vlucht genomen. Naar schatting bedroeg het totaal (op jaarbasis) dat via gratis zegels werd omgezet in 1965 f. 250.000.000¹.

Naar hun functie behoren zegelsystemen tot de grote familie van „promotion” en „advertising” waarbij zij zich in het aantrekkelijke en stimulerende gezelschap bevinden van cadeaustelsels, spaar- en premieplannen en talrijke andere vormen van verkoopbevordering die dienen om een marktaandeel te veroveren, te consolideren of uit te breiden.

PLURIFORME ZEGELSYSTEMEN

Naast de bonnen, punten en zegels van fabrikanten is het vooral de detailhandel welke de consument overstroomt met zegels, onder te verdelen in *gratis zegels* en *koopzegels*. Speciaal de invloed van de detaillistenzegel op het koopgedrag vormt onderwerp van onze beschouwing.

De gratis zegel, tot voor kort koning in zegelland, wordt in versneld tempo verdrongen door de koopzegel, gekoppeld aan zgn. „netto prijzen”. Behoorden tot voor een jaar de meeste winkeliersinkoopverenigingen (marktaandeel in 1967 ca. 19%)² en vrijwillige filiaalbedrijven (marktaandeel in 1967 ca. 50%), benevens enkele grootkruideniers en Coop-Nederland tot de overtuigde supporters van gratis-zegelssystemen, sedertdien zijn deze rijen aanzienlijk uitgedund³, dit ten gunste van koopzegels of een combinatie van beide systemen.

Hoewel o.a. Tip, Vivo, Ifa en Simon de Wit reeds eerder de mogelijkheid boden naast gratis zegels koopzegels te verwerven zien wij nu, na het overstappen van De Kroon in Zuid-Nederland op koopzegels, De Gruyter, Végé en als — voorlopige — hekkensluiter de Spar (op 12 februari 1969)⁴, in versneld tempo dit voorbeeld volgen. Bij alle vier de laatstgenoemden ging de verandering in systeem gepaard met het „schoonmaken” van de prijzen, d.w.z. de prijzen van de eigen merken werden, volgens eigen opgave, verlaagd met een percentage evenredig aan de vroegere korting in gratis zegels. Behalve bij De Gruyter, De Kroon, Spar en Végé, waar op eigen merken 10% korting werd gegeven, gaat de korting via gratis zegels de 2% niet te boven⁵.

Hoe onderling afwijkend in constructie zegelsystemen ook mogen zijn, *de gratis zegel verliest terrein ten gunste van de koopzegel*. Koopzegelsystemen kunnen een voordeel bieden in geld of — meestal met bijbetaling — in goederen. Kiest de consument voor geld dan blijkt het reële rendement vaak zeer gering; schommelend om de 1% met een maximum van 2%. In de reclame echter worden deze weinig attractieve percentages opgepoetst door i.p.v. „korting” te spreken over 25, 50 of meer procent „spaarwinst”. Kiest de consument voor goederen, zgn. „premie-artikelen”, dan is het rendement van koopzegels moeilijker te kwantificeren, dit i.v.m. de vaagheid van het begrip „vergelijkende winkelwaarde”. Dit begrip is noodzakelijk vaag, indien het niet gaat om de vergelijking met artikelen van precies dezelfde kwaliteit en reputatie, die tegen een

vaste prijs worden verkocht. Betreft de vergelijking artikelen, die in velerlei kwaliteit verkrijgbaar zijn of waarvoor niet overal dezelfde prijs wordt gevraagd, dan wel waarbij kortingen worden verleend, dan is een objectief juiste vergelijking vrijwel onmogelijk. Naast de mogelijkheid op deze wijze de bepalingen van de Wet beperking cadeau-stelsel te omzeilen, welke het cadeau geven van branchevreemde artikelen van meer dan geringe waarde verbiedt, bieden koopzegelsystemen de volgende pluspunten:

- voor het bedrijfsleven vormen ze goedkope financieringsbronnen;
- voor de consument vormt het een gemakkelijk en niet merkbaar spaarsysteem. „Een dubbeltje breng je wel naar de kruidenier, niet naar de spaarbank.” Bij inwisseling in geld krijgt hij nominaal een belangrijk hoger bedrag in handen dan bij het gratis-zegelsysteem;
- bij inwisseling in goederen is het mogelijk — met relatief geringe bijbetaling — luxe goederen te verkrijgen welke anders vallen buiten de mogelijkheden van het normale huishoudbudget.

Hoewel het bij bijbetalingsstelsels niet mogelijk is de „meerwaarde” van koopzegels exact te berekenen is deze echter vaak aanzienlijk. Immers alleen indien dit verschil voldoende groot is zal het systeem de beoogde aantrekkingskracht op de consument uitoefenen. Een gunstig bijeffect van koopzegelsystemen is verder dat zij duurzame consumptiegoederen kunnen populariseren die anders nog geruime tijd buiten het bereik van de gemiddelde huishoudhouders zouden zijn gebleven. Niet gezegd is echter dat de detaillisten verlies zouden lijden op hun „premie-artikelen”. Premie-aanbiedingen zijn „self-liquidators”, d.w.z. in beginsel moet een premie-aanbieding al haar kosten zelf opbrengen⁶. De sterk gereduceerde prijzen waartegen

(Vervolg op blz. 614)

¹ Volgens schatting van de heer A. Borstlap, directeur N.V. Bankzegel, stonden in 1965 de volgende bedragen permanent uit:
— grootwinkelbedrijf ..... ca. f. 30 mln.
— commerciële organisaties ..... f. 15 à 18 mln.
— zegelmaatschappijen ..... f. 13 à 16 mln.
De praktijk leert dat de zegels gemiddeld drie maanden bij de consument worden bewaard. De totale omzet op jaarbasis bedraagt dan ca. f. 250 mln. Voor 1968 wordt de tegenwaarde van de omzet aan zegels van de N.V. Bankzegel, waarin ca. 2.000 winkeliers van drie middenstandsbonden met gezamenlijk 100.000 leden participeren, geraamd op f. 150.000.000 (*Het Financieele Dagblad*, 13 maart 1969, blz. 11 en 15).

² *Doc.bull. Hoofdbedrijfschap Detailhandel*, no. 132, november 1968, pag. 7.

³ In het buitenland kan een gelijksoortige ontwikkeling worden geconstateerd. Vgl. voor Engeland: *Ariadne*, 12 november 1968, pag. 1447 en 1449.

⁴ *Het Financieele Dagblad*, 22 februari 1969, pag. 6.

⁵ Persinformatie Centra Nederland, 16 februari 1968.

⁶ Dr. F. Blom in *ESB* van 13 oktober 1965, pag. 950. Volgens Dr. Blom komt het in werkelijkheid niet voor dat premie-artikelen met subsidie worden aangeboden.

Onze bestuurstechniek — langdurig gerijpt, democratisch verankerd en wetenschappelijk begeleid — kent fundamentele gebreken. Er is zelfs sprake van een ernstig achterblijven ten aanzien van de eisen, die de huidige fase van de technisch-economische en sociaal-culturele evolutie stelt.

In bepaalde opzichten is ons bestuursapparaat hoog gekwalificeerd, met name in sectoren waar een duidelijk omschreven en homogene doelstelling aanwezig is, welke een rechtlijnige en technische benadering vraagt. Zo kan een hoge graad van doelmatigheid worden bereikt ten aanzien van de openbare nutsvoorzieningen, de burgerlijke stand, de belastingcontrole-dienst, de zuigelingenverzorging enz. De knelpunten liggen echter vooral op die gebieden waar de problematiek ingewikkeld en veelzijdig is en waar integrale visie, afwegingstechniek en interdisciplinair coördinatievermogen zwaarder wegen dan technisch vakmanschap en eenzijdige ervaring. De hier bedoelde bestuurstechnische achterstand doet zich o.a. voor op de terreinen van volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, hoger onderwijs, ontwikkelingshulp, het systeem van belastingen en subsidies.

In het naoorlogse volkshuisvestingsbeleid heeft lange tijd de opvoering van de woningproductie centraal gestaan. Ondanks sterk regulerend optreden is de woningproductie echter pas enkele jaren geleden op een aanvaardbaar niveau gekomen. Geleidelijk is naast het productie-aspect ook het verdelingsaspect op de voorgrond getreden. Maar ook voor het verdelingsprobleem laat de bestuurstechnische oplossing lang op zich wachten. Ondanks doorstromingsregelingen en huurbelastingvoorstellen blijft ten aanzien

van de verdeling van de gesubsidieerde woningproductie een situatie heersen die scherpe kritiek uitlokt.

Op het aan de volkshuisvesting verwante terrein van de ruimtelijke ordening is de problematiek eveneens veelzijdig en ingewikkeld. Een integrale visie en een sterk coördinatievermogen zijn twee noodzakelijke voorwaarden voor het verkrijgen van bevredigende bestuurstechnische oplossingen. Ruimtelijke ordening wordt steeds duidelijker een kwestie van nationale importantie. Dit geldt zowel voor de planologische en sociale aspecten (landschap, verkeersafwikkeling, recreatiemogelijkheden, milieuhygiëne) als voor de welvaartzorg (herstructurering economie, rendement infrastructuur, sociale kosten, arbeidsmobiliteit). Toch worden de vraagstukken van ruimtelijke ordening nog hoofdzakelijk vanuit de lokale en regionale sfeer benaderd. Plaatsen en gewesten vechten, met inzet van een groot deel van het nationale potentieel aan deskundigen, voor meestal vrij eenzijdige of vrij willekeurige taakstellingen. De omvangrijke infrastructuurkosten, die aan de realisering van deze partiële toekomstvisies zijn verbonden, worden grotendeels in de richting van de Rijksoverheid doorgeschoven. Een grotere mate van doelmatigheid zou bereikbaar zijn, indien de rijksoverheid zelf meer initiatieven ontplooidde. Zo is o.a. een verdere uitwerking van het deconcentratiebeleid dringend gewenst. Daarbij zal met name een duidelijker inzicht moeten worden verkregen in de kosten-baten-verhouding bij verschillende alternatieve oplossingen.

Het gemis aan integrale visie en coördinatie doet zich het sterkst voelen bij het zeehavenbeleid. Het oorspronkelijke regeringsinitiatief — de Zeehaven-

(Vervolg van blz. 610)

factor berekend over het in de voorraad geïnvesteerd vermogen. Waarom — zo kan men zich de vraag stellen — wordt wél rente berekend over het vermogen geïnvesteerd in de voorraden terwijl elders bij Defensie géén rekening met de rente wordt gehouden? Wordt aangekocht vanwege noodzakelijke beschikbaarheidsnuttigheid (zoals tanks), dan vormt rente geen kostenfactor; kan een inkooppolitiek bepaald worden naar eigen keuze (met als vast element de behoefte m.b.t. Life of Type ⁶), dan wordt de rente plotse-ling wel als kostenfactor opgevoerd. Hier is duidelijk sprake van een inconsistentie!

De investeringen binnen Defensie hebben buiten hun specifieke doel allemaal één doel gemeen, nl. een bijdrage te leveren tot de potentiële gevechtskracht. Het probleem spitst zich toe tot die voorraden, die méér worden aangehouden dan de minimum vereiste tactisch-noodzakelijke voorraad. Renteberekening over deze minimum voorraad is, evenals bij alle andere investeringen, niet noodzakelijk, daar deze voorraad volledig bijdraagt tot de potentiële gevechtskracht. De méér-voorraad wordt niet aangekocht uit oogpunt van gevechtskracht doch uit kostenoverwegingen (het afwegen van bestel- en voorraadkosten speelt hier een rol). Moet men nu over deze extra voorraad rente berekenen?

Wanneer men, onder het gegeven budgetstelsel, de voorraad van een bepaald artikel of artikelenpakket wil vergroten, dan zijn twee situaties (of een combinatie hiervan) mogelijk:

- A. Voor de voorraden is een bepaald bedrag beschikbaar. Verhoging van de voorraad van één artikel leidt tot verkleining van de voorraad van het andere.
- B. Voor het totaal van alle investeringen is een bepaald gedeelte van het jaarbudget beschikbaar (budget minus exploitatiekosten). Een vergroting van de investering in de voorraad leidt tot uitstel of eventueel afstel van een alternatieve investering.

ad A. De voorraad van één artikel kan niet willekeurig worden verhoogd ten koste van de voorraad van een ander. Slechts in een zeer beperkt aantal gevallen zou dit mogelijk zijn. Situatie A kan daarom als niet algemeen voorkomend worden aangemerkt.

ad B. Het verdere betoog zal op deze situatie betrekking hebben.

Door de aankoop van grotere hoeveelheden van een bepaald

⁶ Life of, Type (LOT) betreft het vermoedelijke aantal jaren van gebruik van een bepaald soort artikel.

nieuwing is urgent

nota — is hier snel overwoekerd door regionale en sectorale studies. Op dit moment heeft de centrale overheid nog geen toetsingsmechanisme beschikbaar, dat de kosten en baten — in economisch en planologisch opzicht — van verschillende alternatieven enigermate doorzichtig kan maken. Zowel voor de zeehavenontwikkeling als voor de gehele snel veranderende economische structuur geldt, dat zonder aanpassing en verfijning van de bestuurstechniek honderden miljoenen aan infrastructuur- en stimuleringsmiddelen een verkeerde aanwending zullen vinden.

Er zouden nog meer voorbeelden van bestuurstechnische achterstand kunnen worden gegeven, o.a. ten aanzien van het hoger onderwijs, het systeem van belastingen en subsidies en de aanpak van de ontwikkelingshulp.

Voor de meeste der hierboven genoemde problemen is in principe een redelijke bestuurstechnische oplossing mogelijk. Voorwaarde is, dat de traditionele partiële benaderingswijze plaats maakt voor een rationele, integrale aanpak. Toch is er betrekkelijk weinig aandacht in deze richting. Het parlement toont weinig interesse voor ingewikkelde bestuurstechnische aangelegenheden. De parlementaire bemoeienis richt zich vooral op de sectorale en regionale belangenbehartiging, de herverdeling van het nationaal inkomen en de (partij)politieke actualiteiten. Parlement en regering verdiepen zich in het algemeen meer in de detaillering en aanpassing van bestaande regelingen en wetten, dan in fundamentele herzieningen en moderniseringsen.

Een krachtige impuls voor bestuurstechnische ver-

nieuwing zou kunnen uitgaan van de universiteiten, met name van de sociale wetenschappen. Hier moet echter worden geconstateerd, dat in de sector van de sociale wetenschappen — op enkele hoopgevende uitzonderingen na — noch de individuele wetenschapsbeoefenaren, noch de snel in omvang en diversiteit toenemende universitaire instellingen belangrijke bijdragen leveren voor een bestuurstechnische heroriëntatie.

De conclusie moet zijn, dat het in het algemeen aan belangstelling voor bestuurstechnische doelmatigheid ontbreekt, zowel bij de regering, als bij het parlement, de wetenschap en het publiek. Bestuurstechnische doelmatigheid is een produkt waarvoor onvoldoende vraag bestaat. Het is niet gemakkelijk wegen aan te wijzen om uit de huidige impasse te geraken. Getracht kan worden het streven naar bestuurstechnische doelmatigheid meer institutioneel in te bouwen of althans meer permanent onder de aandacht te brengen. Door het verstrekken van opdrachten aan universitaire instellingen, aan organisatiebureaus en aan jonge academici, door vergroting van de openheid van het bestuursapparaat en door activering van de bestuurswetenschappen kan wellicht iets worden bereikt. Voorts ware het stichten van een onafhankelijke Organisatiekamer — naast de Rekenkamer — te overwegen. De recente oprichting van het Instituut voor onderzoek van Overheidsuitgaven doet verwachten dat althans aan bepaalde aspecten van de bestuurstechniek in de toekomst ruimere aandacht zal toevallen.

C. de Schipper

artikel zal een verschuiving in de tijd plaatsvinden van de alternatieve aanwendingsmogelijkheden van het voor aankoop gebruikte vermogen. De financieringskeuze zal in principe bestaan uit het afwegen van:

- A. een grotere investering ineens m.b.t. de genoemde extra voorraad met als gevolg dekking van behoefte over langere periode en verschuiving van de alternatieve behoeften naar latere datum; en
- B. kleinere en daardoor regelmatig terugkerende investeringen met tevens gelijktijdige alternatieve behoeftenbevredestiging.

Men zal beslissen voor mogelijkheid A, wanneer het geldkostenvoordeel, voortkomend uit een grotere bestelling (met geringe frequentie), belangrijker is dan de waardering van het nadeel van de verwezenlijking van de alternatieve behoeften op een latere datum. Hierdoor verkrijgt men een vermindering van de potentiële gevechtskracht, daar de daarvoor in de plaats gekomen voorraden géén directe bijdrage tot de gevechtskracht leveren. Deze laatste waardering is sterk subjectief en bovendien moeilijk kwantificeerbaar.

Daarom kan worden gesteld, dat het uit de grotere aankoop voortkomend kostenvoordeel een zekere drempelwaarde (de genoemde subjectieve waardering) moet passe-

ren alvorens het economisch is om tot grotere bestelhoeveelheden over te gaan. Wordt nu uit kostenoverweging tot aankoop van een groter (dan het minimum vereiste) quantum beslist, dan is het niet juist wél rente te berekenen over deze extra voorraad. Dit zou een discriminatoire gedachtegang zijn.

Wanneer men geen verklaring kan vinden om de rente als kostenfactor te aanvaarden, wil men toch wel eens de investering in voorraden belasten met een soort boete. In wezen is dit eigenlijk de waarde die men toekent aan de verwezenlijking van de alternatieve behoefte op een vroeger tijdstip. Men kan echter pas spreken van een soort boete wanneer de waardering van de investering negatief is, hetgeen echter niet blijkt op het moment van de keuze, doch veel later. Een „te grote” investering treedt als zodanig naar voren, wanneer blijkt, dat bij de verwezenlijking van deze investering en tegelijk bij de waardering van de niet vervulde alternatieve behoeften, een schattingsfout is gemaakt en daardoor de waardering en de rangschikking foutief zijn geweest. De boete is de mindere potentiële gevechtskracht, die men verkregen heeft t.g.v. misschatting en onjuiste waardering bij het maken van de keuze. Bedrijfseconomisch is het een verlies.

R. R. M. C. Hoyng

deze artikelen worden aangeboden, zijn vooral een gevolg van agressieve inkoop-in-het-groot en het vervallen van de winstmarges van groothandel en detaillist. Het merendeel van de zgn. bijbetalingssystemen is minimaal self-supporting⁷.

Hoewel in principe „self-liquidators”, kunnen premiestelsels echter toch een zekere invloed uitoefenen op de prijsstelling van de eigen merken. Te denken valt aan doorberekening van bij verzilvering uit te keren rente⁸. Prijsverhogende werking van bijbetalingssystemen is des te waarschijnlijker bij goede serviceverlening.

Koopzegels werken minder prijsversluitend dan gratis zegels: vergelijking van netto prijzen blijft mogelijk. In tegenstelling tot de kostprijsverhogende gratis zegels zijn koopzegels bij uitstek geschikt als marketing-strategy in een situatie van verscherpte prijsconcurrentie. Slechts de detaillist, wiens kostenniveau het zich mengen in de strijd niet toestaat, geeft gratis zegels als alternatief systeem van klantenbinding en ter camouflage van (prijs)„konkurrenzunfähigkeit”.

Nu als gevolg van de tweede „discountgolf”⁹, gekenmerkt door de opkomst van de verbruikersmarkt, de grootwinkelbedrijven, welke in hun evolutie van zelfbedieningswinkel naar supermarkt als eerste de lage-margedistributie vorm hebben gegeven¹⁰, in het defensief worden gedrongen, kan bij verscherping van de prijsconcurrentie, een versneld loslaten van gratis-zegelsystemen worden geconstateerd.

Samenvattend, koopzegels bieden t.o.v. gratis zegels voor de consument de volgende voordelen:

— in tegenstelling met de zgn. „gratis” zegels behoudt de consument zijn vrijheid van keuze. Negatief geformuleerd: hij lijdt geen nadeel, indien hij de zegels niet neemt;

— gratis zegels werken prijsversluitend. Gratis zegels kunnen fungeren als alternatief voor prijsconcurrentie. Koopzegels zijn geen alternatief voor prijsconcurrentie, daar vergelijking op basis van „kale” prijzen zeer wel mogelijk blijft, doch zijn een supplementair systeem van klantenbinding;

— gekoppeld aan een bijbetalingssysteem kan de consument — vaak aanzienlijke — prijsreducties verkrijgen op, veelal duurzame, consumptiegoederen.

DOEL EN FUNCTIONELE GEVOLGEN VAN ZEGELKORTINGSSYSTEMEN

Zegelkortingsystemen kunnen, ook historisch gezien, beschouwd worden als de marketing-strategy van de kleine, al of niet georganiseerde, winkelier tegen de opkomst van grote, efficiënt werkende, filiaal- en grootwinkelbedrijven¹¹. Deze grote, vaak geparalleliseerde, massadistributievormen worden gekenmerkt door het principe: grote omzet bij lage winstmarge¹². Hoewel bij onderlinge vergelijking hun totale pakketten vaak nauwelijks in prijs verschillen¹³, weten zij door een deel van hun pakket tegen sterk concurrerende prijzen, zgn. speciale aanbiedingen, d.m.v. indringende reclame onder de aandacht van het publiek te brengen, zichzelf met een aureool van „progressief” en „goedkoper” te omgeven. Door eigen fabricage, uitschakelen van tussenschakels, betere entree tot de kapitaalmarkt, gunstige vestigingsplaats, hogere totaalomzet, grotere omzetsnelheid, centralisatie en standaardisatie en hiermee gepaard gaande relatief geringere vaste kosten, kunnen zij

genoegen nemen met een lage bruto winstmarge per artikel. Tevens slagen zij erin door het voeren van eigen merken deze indruk van goedkoper t.o.v. de kleine winkelier, die zijn onvermogen tot concurrentie camoufleert achter het prijsgebonden merkartikel, nog verder te accentueren.

Niet uitsluitend echter door de kleine winkelier, die op deze wijze tracht zijn klantenbestand te handhaven, wordt van gratis-zegelsystemen gebruik gemaakt. Ook het grootkruidentier- en (vrijwillig) filiaalbedrijf maken — hoewel sterk afnemend — van dit marketingsysteem gebruik. Marketingsystemen als advertising, voeren van huismerken, speciale aanbiedingen, service en garantie alsook zegelsystemen zijn het resultaat van een streven naar differentiatie en exclusiviteit, teneinde door positieve presentatie een eigen markt te scheppen en — in de ogen van de consument — de „image” van de onderneming ten opzichte van de concurrentie te verbeteren. Elk systeem van klantenbinding is daartoe slechts functioneel, indien het een uitzondering vormt op de regel.

Wordt één systeem tot regel dan leidt dit tot introductie van een alternatief systeem, daar in een markt met geringe consumentenloyaliteit en dus grote consumentenmobiliteit steeds het — in de ogen van de consument — positief uitspringende systeem is, dat een belangrijk deel van de potentiële koopkrachtige vraag naar zich vermag toe te trekken.

Vele vormen van promotion en advertising dienen om effectieve prijsconcurrentie zowel tussen artikelen als tussen distributiekanaalen te voorkomen. Waar sprake is van een oligopolistische markt is de prijs geen resultante van vraag en aanbod, doch prijszetting en -verandering richten zich, evenals andere marketingtechnieken, naar het verwachte effect op mededingers en consumenten. Voortdurende prijsconcurrentie is voor de detaillist slechts aantrekkelijk, indien zijn totale kosten lager zijn dan bij de concurrent. Is dit niet het geval dan is scherpe prijsconcurrentie nadelig en zal men slechts de indruk van prijsconcurrentie trachten te wekken o.a. door gebruik te maken van „loss-leaders”. Slechts wanneer andere marketingtechnieken, welke beogen de nominale omzet of omzetsnelheid te vergroten, hebben gefaald (bijv. advertising, speciale aanbiedingen, nieuwe produkten enz.) zal gedacht

⁷ Volgens interviews met grootkruidentiers in *Het Parool*, dd. april 1968, en met directeur Simon de Wit in *Trouw*, dd. 22 augustus 1968.

⁸ *Revue der Reclame*, 1969 no. 1, pag. 13 en 14.

⁹ In de Verenigde Staten nam in de jaren 1960-1965 de totale detailhandelsomzet toe met 36%. De discountomzetten stegen met 574% (rede Prof. J. Geyer tijdens Reclamebeurs te Utrecht, *Doc.bull. Hoofdbedrijfschap Detailhandel*, 20 augustus 1968, pag. 6).

¹⁰ Nederland kreeg in 1948 zijn eerste zelfbedieningszaak. Het zijn er nu — in allerlei variaties — 7.700 met een totale oppervlakte van 890.000 m². (*Het Financieele Dagblad*, 24 oktober 1968, pag. 2).

¹¹ Door een door de FIVA ingestelde Commissie werd het navolgende onderscheid gemaakt dat kan dienen ter verheldering van de begrippen:

I. *Grootwinkelbedrijven*: werken met netto prijzen, zonder toepassing van korting en zegels. Merkartikelen vormen relatief klein deel van het assortiment.

II. *Kleine winkeliers*: werken met bruto prijzen, met toepassing van zegelkorting. Aandeel merkartikelen relatief groot.

Groothandel in Levensmiddelen, pag. 569, 571, 572. Cit. *Doc. bull. Hoofdbedrijfschap Detailhandel*, no. 116, 4 oktober 1968.

¹² Paul Deneffe: *Distributie en consument*. Leuven 1966, pag. 52.

¹³ Vgl. Prijsvergelijking 27 artikelen in *Algemeen Dagblad*, 8 januari 1969.

worden aan directe prijsconfrontatie. Prijzenoorlogen zijn steeds een tijdelijk verschijnsel. Is het beoogde doel, meestal een bepaald marktaandeel, bereikt, dan treedt een abrupt einde in en worden de prijzen tot hun oude of nog hogere niveau verhoogd.

Bovenstaand model doet geen afbreuk aan het principe van de concurrentie; dit wordt slechts verplaatst van de prijsaspecten naar de non-prijsaspecten. In werkelijkheid bestaan er al dan niet afgesproken regels, die te excessieve prijsconcurrentie beteugelen, en wordt geconcurrereerd in termen van marginale aanbiedingen welke bij de beoogde categorie consumenten de zaak een zeker onderscheid verschaffen.

Soms treedt in de plaats van prijsconcurrentie het systeem aan de dag van de zgn. „prijsleiders”; één bedrijf, meestal met de sterkste positie in de markt, wordt als leider geaccepteerd en men stelt de prijzen hierop af.

Is bij lage kosten, grote omzet met lage winstmarges en relatief lage prijzen het vigerende systeem (van grootwinkelbedrijven, filiaalbedrijven etc.), dan kan het in individuele gevallen voordelig zijn dit principe te verlaten en, gecamoufleerd door bijv. een zegelsysteem, de bruto winstmarges te verhogen. Zowel de verhoging van de bruto winstmarge als de extra attractie en distinctie als gevolg van zegelsystemen kunnen in dit geval leiden tot een belangrijke stijging van de absolute winst. Het invoeren van zegelsystemen bij het grote Britse concern Safeway had met deze verandering in „strategy” te maken ¹⁴. Gratis-zegelsystemen en lage prijzen kunnen hand in hand gaan. Dit kan vooral het geval zijn bij sterk expansieve bedrijven, welke om een belangrijke verhoging van de omzet te realiseren in de ogen van de consument dubbel attractief verschijnen. De geringe kosten van zegelkortingsystemen maken samengaan van beide „strategies” mogelijk. Stijging van de omzet bij gebruik van zegelsystemen is meestal niet het gevolg van uitbreiding van het klantenbestand, doch doordat de bestaande klantenkring meer artikelen in dezelfde winkel koopt en minder geneigd zal zijn de inkopen te spreiden. Heeft in individuele gevallen deze offensieve strategie succes, dan zien mededingers zich vaak uit zelfverdediging gedwongen eveneens zegelsystemen toe te passen. Worden zegelsystemen uit defensief oogpunt gehanteerd, dan zullen deze vaak prijsverhogend werken, daar het resultaat eerder consoliderend dan omzet- en klantenbestandverruimend zal zijn.

Promotion en advertisingsystemen berusten op een belangrijke vooronderstelling: de verdwijnende traditionele loyaliteitsbanden op basis van geografische lokatie, informele verhoudingen, krediet- en serviceverlening enz.; resulterend in een urbaan, mobiel en ongebonden type consument. Dit type consument is, voor wat betreft het inkopen van de dagelijkse benodigdheden, niet gebonden aan een bepaalde detaillist en zelfs niet meer geïnteresseerd in het inkopen doen als zodanig, zoals blijkt uit de afnemende frequentie. Deze vorm van koopgedrag kon vooral tot massale ontwikkeling komen door de opkomst van het *dup* auto-koelkast ¹⁵. Duidelijk wordt dit verschijnsel geïllustreerd door de overweldigende opkomst van de supermarkt, gekenmerkt door een efficiënte, onpersoonlijke en klasseloze opzet.

Zegelsystemen dienen om indifferente consumenten te transformeren in klanten door de traditionele irrationele loyaliteitsbanden te vervangen door de even irrationele band van zegelsystemen.

Bankoverval:

Cash and Carry

Popo:

Frans voor moeilijke keuze (15 juni)

Transferlijst:

Iets voor ministers?

7½:

Steeds hogere cijfers voor Witteveen

Mariner-300:

Nederlandse lancering op terugreis naar basis

(ongecorrigeerd)

KOSTEN VAN ZEGELKORTINGSSYSTEMEN

Zegelkorting vormt voor de detaillist een verhoging van de kostprijs, die enkel aan haar doel beantwoordt indien zij de verhoopte stijging van de omzet teweegbrengt. Volgens Amerika's grootste zegelmaatschappij Sperry and Hutchinson moet bij een zegelkorting van 2% de omzet — om relatief hetzelfde kostenniveau te handhaven — met minstens 12% stijgen. Deze schatting is aan de lage kant; een schatting van 15 à 20% lijkt realistischer ¹⁶. Zegelkorting hoeft niet noodzakelijkerwijs in de prijzen te worden doorberekend. Voldoet het systeem aan de verwachtingen en wordt de beoogde stijging van de omzet bereikt, dan zijn het de concurrenten die door hun in totaal evenredig teruglopende omzet de zegelkosten dragen. Blijft de beoogde omzetstijging uit en is de detaillist uit vrees klanten te verliezen, niet in staat door te berekenen dan zal hij zelf de kosten moeten dragen. Berekent hij wél door dan is het de consument die via verhoogde prijzen het zegelsysteem betaalt. Zegelkorting wordt dus betaald door de detaillist die zegels verstrekt, zijn concurrent, zijn klanten of een combinatie hiervan.

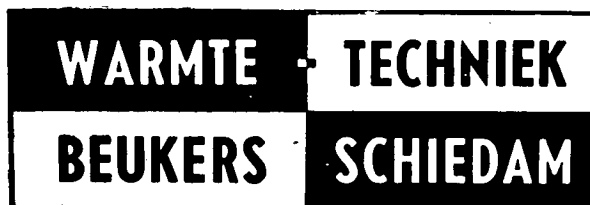
Indien gebruik van zegelkortingsystemen in de praktijk algemeen verbreid is, is het voor de gemiddelde detaillist onmogelijk de vereiste omzetstijging te realiseren. De kosten van zegelsystemen zullen dan ook grotendeels in de prijzen

¹⁴ C. Jameson: *Stamp Trading. A Consumer Council Study*, Londen 1964, pag. 20.

¹⁵ Volgens rede C. Govers, adj. dir. Albert Heyn op vakbeurs Machero 1968, Utrecht (*Doc.bull. Hoofdbedrijfschap Detailhandel*, 11 november 1968, pag. 3).

¹⁶ C. Jameson, a.w., blz. 24.

(I.M.)

worden doorberekend ¹⁷. Zegelkortingsystemen, hoewel met een duidelijk competitief oogmerk gelanceerd, verliezen bij algemene toepassing dit kenmerk. Ze leiden tot consolidatie van het klantenbestand en maken bij algemene toepassing, onbedoeld, de weg vrij voor promotionssystemen, die hun competitief karakter nog niet hebben verloren.

Een verdere indicatie voor het prijsverhogend effect van zegelkortingsystemen levert een onderzoek ingesteld door de New Yorkse correspondent van *The Financial Times*. Deze vergeleek 30 artikelen in zegel- en zegelloze winkels en constateerde dat de prijzen in de zegelloze winkels 3,3 tot 4% lager waren ¹⁸. Waarschijnlijk zijn deze verschillen echter enigszins geflatteerd, daar detaillisten die geen zegels verstrekken een kostenvoorsprong hebben en geneigd zullen zijn een zekere prijsconcurrentie als wapen te hanteren.

Bedoelde indicatie wordt bevestigd door een vergelijkend onderzoek ingesteld door het Amerikaanse Department of Agriculture tussen winkels die wél en die géén zegels geven. Hieruit bleek dat de hogere-prijsmarge van winkels die zegels geven ongeveer even groot is als de zegelkorting. Verder bleek dat winkels mét zegels minder weekendreducties gaven ¹⁹.

Zegelkortingsystemen hebben veelal een prijsverhogend effect. Niet-zegelverstrekken en concurreren op basis van kale prijzen, welke 2 à 2½% lager liggen, is uit het oogpunt

van sales-promotion geen alternatief ²⁰. Dergelijke subtiele verschillen blijven voor de consument onopgemerkt en wegen niet op tegen de wervingskracht van zegelsystemen, welke verre uitstijgt boven de gemiddeld 2 à 2½% korting. Detaillisten welke geen zegels verstrekken en toch op basis van prijzen willen concurreren zijn hiertoe slechts in staat door relatief lage exploitatiekosten, gepaard met lage marges en grote omzetten (supermarkt, discount), of, indien dit niet mogelijk is, met opvallende prijsverlagingen op enkele artikelen (kleinere winkelier). In het laatste geval bestaat de mogelijkheid van generalisatie en wordt de fictie gecreëerd over de gehele lijn goedkoper te zijn.

Drs. J. M. F. Box

¹⁷ Bij De Gruyter en Spar leidde loslating van het oude kortingsysteem tot evenredige prijsverlaging van eigen-merkartikelen (*Christelijke kruidenier*, 13 februari 1969, pag. 17). Végé introduceerde op 21 oktober 1968 een nieuw assortiment tegen netto prijzen. „Daarmee bedoel ik dat er geen zegelkosten ingecalculere zijn”. Drs. A. Pandelitschka: *Revue der Reclame*, 1, 1969, pag. 14.

¹⁸ *De Zakenwereld*, 5 november 1968, no. 45.

¹⁹ Cit. C. Jameson, a.w., pag. 18.

²⁰ Uit een onderzoek door het Instituut voor Demoscopie blijkt dat vervanging van dienstverlening door relatief geringe prijsverlagingen nauwelijks of niet leidt tot reacties van de consument (*Christelijke Kruidenier*, 27 februari 1969, no. 9).

Mededelingen

STUDIEFONDS CO-OP

Het studiefonds van de Centrale der Nederlandse Verbruikerscoöperaties „CO-OP Nederland” maakt bekend, dat dit jaar wederom op bescheiden schaal financiële hulp kan worden geboden aan een beperkt aantal begaafde jongelui, wier eigen geldmiddelen een academische studie in de economische wetenschappen niet toelaten en die niet uit anderen hoofde het ontbrekende kunnen aanvullen.

In aanmerking komen zij, die de studie in de richting van het doctoraal examen in de economische wetenschappen hebben aangevangen, of in 1969 zullen aanvangen, aan een faculteit of hogeschool in Nederland en over zodanige capaciteiten beschikken, dat goede voltooiing dezer studie mag worden verwacht; er wordt niet vereist, dat men met de coöperatieve beweging in aanraking is gekomen. Wel wordt als algemene eis gesteld, dat door de betrokkene ook een aanvraag ter verkrijging van een Rijksstudietoelage is ingediend.

Bijstand uit het studiefonds leidt niet tot enigerlei recht of plicht tot werkzaamheden in de coöperatieve beweging, tijdens noch na de studie.

Aanmeldingen, vergezeld van uitvoerige algemene inlichtingen, worden ingewacht bij het secretariaat van het fonds, postbus 6008 te Rotterdam, en wel vóór 1 augustus 1969.

Over de toekenningen wordt beslist door de commissie van beoordeling, samengesteld uit: prof. dr. H. J. Frietema, voorzitter, prof. dr. H. W. J. Bosman, prof. drs. H. W. Lambers, prof. dr. F. de Roos, drs. G. G. Groenewegen, secretaris.

PRIJSVRAAG VOOR VERBETERING VAN MARKT- EN OPINIE-ONDERZOEKMETHODEN

Ter gelegenheid van de opening van een Amsterdams kantoor van het Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek N.V. en de verhuizing van Kantoor Amsterdam van de N.V. v/h Nederlandse Stichting voor Statistiek hebben deze instellingen gezamenlijk een jaarlijkse prijs ingesteld voor de meest originele scriptie die leidt tot verbetering van bestaande methoden van marktonderzoek.

Deelneming aan de prijsvraag staat open voor studenten in de economische en sociale wetenschappen aan de Nederlandse Universiteiten en Hogescholen.

De scriptie dient een der volgende onderwerpen te behandelen:

— Bij de beoordeling van enquêtes worden soms systematische verschillen in uitkomsten geconstateerd die niet significant zijn als men rekening houdt met de statistische nauwkeurigheid van het onderzoekmateriaal.

Gevraagd wordt een toetsing van de waarde van deze tendensen en — indien mogelijk — het ontwikkelen van eenvoudige vuistregels met behulp waarvan deze tendensen tot uitdrukking kunnen worden gebracht.

— Bij het meten van attitudes met behulp van de gebruikelijke schalen wordt slechts gebruik gemaakt van één maatstaf, zodat in het gunstigste geval een indicatie ontstaat van de posities „voor”, „tegen” en „neutraal”. In een recente publikatie (*Attitude and Attitude Change*; C. W. Sherif, M. Sherif, R. E. Nebergall; W. B. Saunders Cy, Londen 1965) hebben Sherif en zijn medewerkers aange-toond dat een bijzonder belangrijke dimensie bij de attitude

wordt gevormd door de mate van „commitment” en een bepaalde procedure aangegeven voor het bepalen daarvan.

Gevraagd wordt een kritische beschouwing omtrent de bij deze bepaling gevolgde procedure, benevens — indien mogelijk — aan te geven de wijze waarop deze dimensie in het kader van onderzoek naar consumentenattitudes gemeten kan worden met alternatieve procedures welke bij voorkeur eenvoudiger dienen te zijn dan de procedure van Sherif.

— In de huidige ontwikkeling van het media-onderzoek wordt veel aandacht besteed aan de leesgewoonten van individuen, de beschrijving van lezerskringen van bepaalde media etc. Het onderzoek naar het leesgedrag, de lees-situatie, de invloed van de bindingen met en de functies van de media is nog nauwelijks ontwikkeld (Een tweetal recente publikaties op dit gebied zijn:

Kwalitatief media-onderzoek; Drs. M. C. Scheers en Drs. J. P. van Schravendijk; Nederlands Instituut voor Efficiëncy, 1969.

De autoriteit van het Limburgs Dagblad als publiciteitsmedium in de Zuidlimburgse markt; Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen; uitgave van N.V. Mij. tot Exploitatie van het Limburgs Dagblad; Heerlen 1968).

Gevraagd wordt een beschouwing van de factoren die van invloed zijn op deze kwalitatieve aspecten van het media-onderzoek, de relevantie van deze factoren en hun meetbaarheid.

De scriptie dient te worden ingezonden naar een der volgende adressen:

Instituut voor Psychologisch Marktonderzoek N.V., Nieuwpoortweg 2, Schiedam.

N.V. v/h Nederlandse Stichting voor Statistiek, Bankplein 1 a, 's-Gravenhage.

De termijn voor inzending sluit op 31 december 1969.

De inzendingen zullen worden beoordeeld door een onafhankelijke jury, welke bestaat uit de heren:

Dr. G. J. Aeyelts Averink,

Prof. Dr. H. C. J. Duijker, en

Prof. Dr. Ir. M. T. G. Meulenberg.

De auteur van de scriptie welke naar het oordeel van de jury de beste inzending vormt, wordt beloond met een prijs van f. 3.000 (drieduizend gulden).

Door het enkele feit van hun mededinging doen inzenders, indien hun inzending wordt bekroond, afstand van alle rechten op hun inzending, zoals auteursrecht, recht op publikatie en alle andere rechten die normaliter uit het schrijven van een dergelijke scriptie kunnen voortvloeien. Niet bekroonde inzendingen zullen worden geretourneerd.

INTERFACULTEIT UNIVERSITEIT GRONINGEN

Aan de Rijksuniversiteit te Groningen is kort geleden een Interfaculteit ingesteld, die de opleiding van econometristen ter hand zal nemen. Hier wordt aan hen, die de studie in de wiskunde willen combineren met die in de economie, de mogelijkheid geboden zich te bekwamen op een betrekkelijk nieuw terrein, dat zowel vanuit maatschappelijk als vanuit wetenschappelijk gezichtspunt interessante perspectieven biedt en waar reeds belangwekkende resultaten zijn geboekt.

De colleges aan de Interfaculteit worden in het studiejaar 1969/70 alleen voor eerstejaars gegeven; in 1970/71 voor eerste- en tweedejaars en zo verder. Voor het afleggen van de examens in de Interfaculteit is vereist het eindexamen gymnasium- β of h.b.s.-B (na doorwerking van de Mammoetwet: Atheneum-B) of een daaraan gelijkgesteld diploma. Aan de Rijksuniversiteit te Groningen kan men examens afleggen in de *studierichting der econometrie* en wel het kandidaatsexamen en het doctorale examen.

Tot de doctorale studie geeft eveneens toegang een met succes afgelegd kandidaatsexamen, hetzij in de wiskunde en natuurwetenschappen, hetzij in de economische wetenschappen; in beide gevallen dienen dan een aantal aanvullende tentamens te worden afgelegd.

Alle doctorale examens geven toegang tot de promotie, hetzij in de wiskunde en natuurwetenschappen, hetzij in de economische wetenschappen.

Het kandidaatsexamen kan aan het eind van het derde studiejaar worden afgelegd; de doctorale studie neemt 2 jaar in beslag.

Kandidandi blijven — in het algemeen — onderworpen aan de studieregeling, die geldt in het eerste jaar van hun inschrijving als student aan de Interfaculteit; tijdens de doctorale studie geldt de regeling die van kracht is in het studiejaar waarin men deze studie begint.

Studenten, die wegens militaire dienst of langdurige ziekte de studie moesten onderbreken, kunnen een bijzondere regeling aanvragen; hiertoe dienen zij zich te wenden tot de voorzitter van de Interfaculteit.

De aanmelding als student in de Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie, studierichting der econometrie, geschiedt door invulling van een op het bureau der Interfaculteit verkrijgbaar formulier.

Voor verdere informatie kan men zich wenden tot genoemd Interfaculteitsbureau, Reitdiepskade 4 te Groningen.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Van de f. 500 mln., die de Staat ingevolge het seizoenarrangement met de Nederlandsche Bank in totaal bij de Bank mag opnemen, d.w.z. buiten het bedrag van het renteloze voorschot, is tot 2 juni jl. voor f. 300 mln. gebruik gemaakt. De centrale bank fungeert dus in tweërlei opzicht als lender in last resort om dat bedrag aan liquiditeiten aan het verkeer ten goede te laten komen, waaraan het economisch leven behoefte heeft. Het seizoenarrangement verzekert de Staat, zij het tot een bepaald maximum;

de beschikking over liquide middelen. Deze worden niet in kas gehouden (het gaat dus niet om een toeneming in de liquiditeitsvoorkeur), maar dienen om te worden uitgegeven. Een beroep op het arrangement betekent dus vrijwel voor het gehele bedrag een verruiming van de markt.

Ten aanzien van de banken heeft de Nederlandsche Bank eenzelfde functie, doch hier geldt geen bepaalde regeling en dus ook geen bepaald maximum. Jaren geleden heeft de Bank, tot schrik van de banken, wel verklaard, dat haar krediet geen recht voor de banken inhoudt doch een facilititeit, maar hieromtrent is verder nooit een regeling getroffen.

Vooral dank zij het seizoenarrangement is het kunstmatig evenwicht op de geldmarkt verzekerd gebleven. De toeneming der bankpapiercirculatie sedert het laagste niveau in mei met f. 402 mln., is daardoor voor het grootste gedeelte via het seizoenarrangement gefinancierd. Zou dit niet hebben bestaan dan zou het beroep van de banken groter zijn geweest, resp. hadden de banken een ander beleid ten aanzien van hun buitenlandse uitzettingen moeten voeren.

In de afgelopen week zorgde de inkrimping van de bankpapiercirculatie voor toevoer van middelen naar de markt. Wat de Staat betreft moet een terugdraaien komen uit hogere belastingontvangsten.

KAPITAALMARKT

Ofschoon de uitgifte van pandbrieven in 1968 van maand tot maand terugloopt (resp. f. 34,6 mln., f. 19,2 mln., f. 11,0 mln. en f. 10,4 mln.) is het totaal tot en met april 1969 toch hoger dan vorig jaar. De cijfers zijn resp. f. 75,2 mln. en f. 62,2 mln. In het totaal der transacties op de emissiemarkt betekent deze sector echter niet zo veel.

Dit blijkt wel wanneer men naar de overheid kijkt. Alleen de Staat heeft in 1969 reeds f. 573 mln. opgenomen. Hiermede is de behoefte aan middelen echter niet be-

vredigd. Aangekondigd is thans een 7½% lening tegen 100%, waarvan het bedrag der lening eerst na sluiting van de inschrijving zal worden vastgesteld. Of hierdoor de markt voor een groot raadsel staat is onwaarschijnlijk. Men heeft niet alleen een aardige kijk wat op een bepaald ogenblik in de markt aan potentieel aanbod aanwezig is, bovendien weet men ten naastenbij welke vragers bezig zijn met de voorbereiding van emissies en ondershandse leningen. Toch heeft de Minister weer voor deze methode gekozen, klaarblijkelijk de beste die thans kan worden bedacht. De geboden rente moet in het licht van de stijgende rentevoet worden gezien. Vorige week was het gemiddelde effectieve rendement voor langlopende staatsleningen 7,32%.

Deze rente wijst nog eens op het uitzonderlijk hoge niveau van de huidige rentestand, niet alleen in ons land maar in de gehele wereld. Vroeger maakte men zich hierover nogal eens zorgen. Een rentestijging zou wijzen op het scheeftrekken van de produktiestructuur, hetgeen onvermijdelijk op een crisis en stagnatie, speciaal in de kapitaalgoederensector, zou uitlopen. Hier is men tegenwoordig niet zo bang meer voor. Wel zal de hoge rente bijdragen tot verschuiving van de inkomensverdeling. Een groter deel van het nationale inkomen komt geleidelijk terecht bij de niet-loontrekkers. Tot een stijging van het aandeel van de winst leidt de hoge rente op zichzelf niet.

De PROF. DR. A. QUERIDO STICHTING

vraagt voor een binnenkort te openen verpleegtehuis voor psychiatrische patiënten te Amsterdam een

administrateur

leeftijd 30-45 jaar,

diploma MBA, liefst met ervaring in het ziekenhuiswezen.

Geboden wordt een zelfstandige positie o.m. het voorbereiden en uitvoeren van beleidsbeslissingen van bestuur en penningmeester.

Salarisgrenzen: f1200 tot f1600 per maand.

Sollicitaties met volledige gegevens te richten aan de secretaris van voornoemde stichting:

W. L. VIERSMA,

Van Eeghenstraat 66 te Amsterdam.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	30 mei 1969	6 juni 1969
Algemeen	121	130 — 120	129	126
Internationale concerns	127	138 — 125	136	133
Industrie	119	129 — 118	126	123
Scheepvaart	89	94 — 85	89	85
Banken en verzekering	98	127 — 97	126	123
Handel enz.	122	133 — 121	128	126

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹			
Kon. Petroleum	f. 182,90	f. 189,50	f. 187,65
Philips	f. 163,35	f. 72,80	f. 68,40
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 117,85	f. 115,45
Zout-Organon	f. 199,80	f. 172,90	f. 165,65
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 114,30	f. 112,60
A.K.U.	f. 123,20	f. 124,80	f. 126,25
AMRO-Bank	f. 64,30	f. 58,10	f. 57,70
Nat. Nederlanden	800	1162	1154
K.L.M.	f. 212,—	f. 234,50	f. 238,25
Robeco	f. 255,50	f. 258,50	f. 257,50

New York			
Dow Jones Industrials	945	938	925

Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ²	6,63	7,29	7,32
Aandelen: internationales ²	3,4		
lokales ²	3,9		
Disconto driemaands schatkist-papier	5	5½	5½

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

Bij het Stafbureau van de GEMEENTELIJKE DIENST VOLKSHUISVESTING kan worden geplaatst een

ECONOOM

die zal worden belast met de leiding van het bureau „Doelstellingen“.

Dit bureau heeft onder meer tot taak het opzetten en bijhouden van een investeringsplanning van de woningbouw en van methoden om de woningproductie en de bouwcapaciteit te volgen en te stimuleren, het ontwikkelen van methoden om bij stadsvernieuwing de bouwactiviteiten en de verplaatsing van bewoners op elkaar af te stemmen, het ontwikkelen, invoeren en bewaken van een systeem voor „multi-project planning“, het bevorderen van een doelmatige taakuitvoering van de dienst, enz.

Voor deze interessante werkring wordt gevraagd een academicus tussen 30 en 40 jaar met ten minste enige jaren ervaring in soortgelijke werkzaamheden.

Salarisgrenzen van f 1397,— tot f 2416,— per maand, afhankelijk van ervaring.

Vakantietoelage 6 procent.

De A.O.W.-/A.W.W.-premie is voor rekening van de gemeente Amsterdam.

Een psychologisch onderzoek vormt een onderdeel van de selectie.

Sollicitaties onder no. Q 698 in te zenden bij de Directeur van de Dienst der Gem. Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam-Z.

Beleggings-voorlichting:

aan hen die zich thuis willen oriënteren stelt de AMRO Bank de volgende publicaties kosteloos ter beschikking:

- AMRO Beursnieuws (wekelijks, met veertiendaagse bijlage)
- Kerngetallen van Nederlandse effecten
- De Obligatiegids.

Beleggings-adviezen:

de honderden kantoren van de AMRO Bank staan te uwer beschikking voor individuele beleggingsadviezen en portefeuilleonderzoek.

SA 468

Internationaal concern op het gebied van reuk- en smaakstoffen,

zoekt ter versterking van haar financieel-economische staf een

Drs. economie

geïnteresseerd in vraagstukken, welke in een snel expanderend en internationaal georiënteerd bedrijf met dochterondernemingen in vrijwel alle delen van de wereld, aan de orde komen.

De gedachten gaan uit naar een praktisch ingesteld academicus, bij voorkeur met enige bedrijfservaring, die zijn carrière bij Naarden wil beginnen in de sektor van de valuta, crediet- en schadeverzekering, alsmede met de bestudering van internationale fiscale vraagstukken.

Gevraagd worden tevens goede contactuele eigenschappen, inventiviteit, goede uitdrukkingsvaardigheid in woord en geschrift en gevoel voor teamwork.

Leeftijd ca. 30 jaar.

Sollicitaties te richten aan:

N.V. CHEMISCHE FABRIEK „NAARDEN“

Postbus 2,
Naarden-Bussum.

BUREAU VAN DE KIEFT N.V.

Bedrijfsadviseurs

Organisatiestructuur • Recruitering

In opdracht van een organisatie van groothandelaren, een omzet van vele honderden miljoenen gulden vertegenwoordigend, zoeken wij - in strikt vertrouwelijke sfeer - contact met gegadigden voor de functie van

SECRETARIS

Namens het Bestuur onderhoudt de secretaris contacten met andere vertegenwoordigers van organisaties uit de bedrijfstak, met de overheid en met leveranciers. Deze contacten en de daaruit voortvloeiende onderhandelingen verricht hij met grote mate van zelfstandigheid. Ook is hij de centrale vertrouwensman bij het verschaffen van velerlei statische en overige informatie binnen en buiten de ledenkring.

De gedachten gaan bij voorkeur uit naar een econoom of jurist met een economische achtergrond, die over uitstekende contactuele eigenschappen beschikt, goed kan onderhandelen en bekend is met of belangstelling heeft voor de problematiek van de groothandel. Aan de representativiteit worden eisen gesteld. De gezochte functionaris moet over doorzettingsvermogen en vasthoudendheid beschikken. Leeftijd 35-45 jaar.

Geboden wordt een levenspositie, die conform gesalarieerd wordt.

Belangstellenden gelieven zich, bij voorkeur schriftelijk, te wenden tot de heer Mr. A. A. Kimball, Bureau van de Kieft N.V., Herengracht 414, Amsterdam. Tel. : 020-66838*. Volledige discretie wordt gegarandeerd. Geen inlichtingen worden ingewonnen en geen contact met opdrachtgevers gelegd dan na overleg met de kandidaat.

